

Građanski odgoj i obrazovanje u dječjem vrtiću: primjeri projektnog učenja

Zović, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:530211>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

PETRA ZOVIĆ

**GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U DJEČJEM VRTIĆU: PRIMJERI
PROJEKTNOG UČENJA**

Diplomski rad

Pula, srpanj, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

PETRA ZOVIĆ

**GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U DJEČJEM VRTIĆU:
PRIMJERI PROJEKTOG UČENJA**

Diplomski rad

JMBAG: 0303050309, izvanredni student

Studijski smjer: Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Predmet: Građanski odgoj i obrazovanje

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Znanstvena grana: Opća pedagogija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marina Diković

Pula, srpanj, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Petra Zović, kandidatkinja za magistricu Sveučilišnog diplomskog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 4. srpnja 2024.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Petra Zović dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Građanski odgoj i obrazovanje u vrtiću: primjeri projektnog učenja“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 4. srpnja 2024.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD.....	7
1. DIJETE I PREDŠKOLSKA USTANOVA	9
1.1. Dijete i percepcija djeteta u predškolskoj ustanovi.....	9
2. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE	11
2.1. Definiranje pojmova	11
2.2. Građanski odgoj i obrazovanje	12
2.3. Značajnost uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja	13
2.4. Temeljni dokumenti na globalnoj razini – ishodište za daljnji razvoj građanskog odgoja i obrazovanja	14
2.5. Ljudska prava ishodište za građanski odgoj i obrazovanje	14
2.6. Odgoj i obrazovanje za građanstvo u Hrvatskoj.....	16
2.6.1. Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu	21
3.KOMPETENCIJE ODGOJITELJA U GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU	29
3.1. Uloga odgojitelja za razvoj građanski autonomnog djeteta.....	32
4.PROVOĐENJE GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA PROJEKTOM.....	33
4.1. Što je projekt?.....	33
4.2. Integrirani kurikulum	33
4.3. Uloga odgojitelja u radu na projektu	34
4.4. Uloga djeteta u projektu	34
4.5. Tijek projekta	35
5.NAČINI PROVOĐENJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA.....	39
5.1. Načini provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u praksi predškolskih ustanova	39

5.2. Primjeri rada na projektu koji uključuje građanski odgoj i obrazovanje djece.....	43
6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	54
6.1. Cilj.....	54
6.2. Istraživački problemi	54
6.3. Istraživački instrument	54
6.4. Uzorak	54
6.5. Rezultati i rasprava	58
6.5.1. Načini provođenja GOO-a u predškolskim ustanovama	58
6.5.2. Primjeri projektnog učenja u sklopu GOO-a	61
ZAKLJUČAK	73
LITERATURA	75
SAŽETAK.....	85
ABSTRACT	86

UVOD

Često smo svjedoci današnjeg užurbanog i dinamičnog društva koje je podložno čestim promjenama zbog čega je važno i neophodno djeci pružiti kvalitetno obiteljsko i institucionalno obrazovanje i odgoj od najranijih godina djetetova života. Suvremenim shvaćanjem djeteta i ustanove ranog i predškolskog odgoja važno je odgovoriti na potrebe, izazove i zahtjeve djece današnjeg vremena poštujući na taj način autonomnost i samostalnost djeteta i njegovu potrebu da ga se vidi i čuje, prateći njegove interese. Temelj suvremenog pristupa leži u poticajnom i kvalitetnom prostornom okruženju i kvalitetnom odgojitelju koji posjeduje kompetencije kojima će oslušivati i dijete podržavati ga u razvoju i prema interesu djeteta formirati okruženje. Po djetetovom rođenju ono je individua i osobnost kojeg se kao takvog treba shvaćati i uvažavati, ono je vrijedan sudionik odgojno-obrazovnog procesa, koje uči istražuje, propituje razne teze i razmišlja vlastitim tempom i na svoj način. Kako bi to mogao ostvariti važno mu je osigurati poticajno materijalno okruženje koje poziva na igru. Imati povjerenje u djecu znači ostvarivati uspjeh u provođenju odgojno-obrazovnog procesa temeljenog na povjerenju djece i odraslih (Babić, 2003).

Prema *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (MZOS, 2014)* dijete se stavlja u središte sustava oblikovanog vrijednostima, načelima, ciljevima i ravnopravnošću. Prisustvom kulturološke raznolikosti javlja se potreba za prihvaćanjem i uvažavanjem različitosti u društvenoj zajednici. Razvoj svijesti pojedinca razvija se od najranije dobi. Odgojem i obrazovanjem djece za svijest o ljudskim pravima i odgovornostima potiče razvoj vještina i stavova pojedinca za aktivno građanstvo koje doprinosi dobrobiti društva u kojem živi. Važnost građanskog odgoja i obrazovanja djeteta od najranije dobi ne može se dovoljno naglasiti. Građanski odgoj i obrazovanje obuhvaća razumijevanje demokratskih vrijednosti, poštovanje ljudskih prava, sudjelovanje u zajednici te razvoj socijalne odgovornosti i empatije prema drugima. Ključni razlozi za razvoj djeteta za građanstvo jesu: oblikovanje temeljnih vrijednosti, razvoj socijalnih vještina, empatije i suosjećanja, sudjelovanje u zajednici te prevencija nasilja i diskriminacije u društvu.

Građanski odgoj i obrazovanje presudan je za oblikovanje budućih generacija koje trebaju težiti aktivnoj i odgovornoj ulozi građana u društvu. U ovom diplomskom radu iznose se neophodne činjenice o svrsi i važnosti provođenja građanskog odgoja

i obrazovanja u predškolskoj ustanovi. Provedenim istraživanjem dobiven je uvid u načine na koje odgojitelji provode građanski odgoj i obrazovanje od najranije dobi s djecom u predškolskim ustanovama.

Prvi dio rada posvećen je suvremenom shvaćanju djeteta, teorijskim potkrepljenjima što je građanski odgoj i obrazovanje i kako se je kroz povijest razvio u Hrvatskoj. Zatim se naglašava važnost razvoja autonomije djeteta u kojem su kompetencije odgojitelja ključne za podržavajući razvoj djeteta, potom se objašnjava na koji način se građanski odgoj i obrazovanje može provoditi u vrtiću, što je to projekt, njegov tijek i analiza projekta te zastupljenosti građanskog odgoja u njemu. Posljednji dio rada bavi se analizom odgovara na temelju provedene ankete o načinu provođenja projekata vezanih uz građanski odgoj i obrazovanje u dječjim vrtićima.

1. DIJETE I PREDŠKOLSKA USTANOVA

1.1. Dijete i percepcija djeteta u predškolskoj ustanovi

Ishodište za provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja (GOO)¹ u predškolskim ustanovama leži u paradigmi suvremenog shvaćanja djeteta. Analiza izvora pokazuje kako se slika pozicioniranja djeteta u društvo uvelike mijenjala. Samu sliku o djetetu stvara društvo odnosno kultura u kojoj se dijete kreće i živi. Svaka kultura proizvodi različite paradigme o tome tko je dijete, što ono može i koje su njegove potrebe i interesi. Povežemo li se s kulturom, odrasli stvaraju predodžbu slike od djetetu te na jedan način mogu poticati ili pospješiti djetetov razvoj ovisno o njihovoj predodžbi. Institucija se određuje kao „živi organizam“ odnosno kao složen, dinamičan sustav s mrežom socijalnih, kulturnih, fizičkih i vremenskih odnosa s kojima je dijete u stalnom međudjelovanju. Kontekst ustanove djeluje na dijete kao i što dijete djeluje na kontekst ustanove, a njegova kvaliteta jedinstvena je za svaku ustanovu i određuje ju kvaliteta odgoja, obrazovanja, njege i razvoja djece u njoj (Petrović-Sočo, 2007).

Suvremeno shvaćanje djeteta polazi od slike djeteta kao partnera koji je sukonstruktor vlastitog znanja i razvoja i dijete kao aktivno biće u vršnjačkim interakcijama koje razvija svoju socijalizaciju kroz interakciju s vršnjacima i odraslima koristeći svoj prirodni nagon za znatiželju. Dijete je sposobno donositi vlastite odluke i izbore. Prema Slunjski (2012) dimenzije suvremenog shvaćanja djeteta jesu: dijete kao istraživač „mislilac“ i „znanstvenik“, dijete kao socijalni subjekt sa specifičnim potrebama, pravima i kulturom i dijete kao aktivni građanin zajednice.

Dijete kao sukonstruktor vlastitog znanja putem aktivnosti istraživanja gradi vlastitu teoriju spoznaje o svijetu, o njima samima te na taj način konstruira vlastito znanje jer sve ono što doživi primjenjuje i izgrađuje u svom umu, nadograđujući i mijenjajući postojeće teorije. Dijete kao socijalni akter provodi primarnu (obitelj) i sekundarnu (vršnjački odnosi) socijalizaciju prilikom koje usvaja vrijednosti, ponašanja i stavove određene skupine. Dijete kao aktivni građanin zajednice razvija svoju samostalnost, kritičko razmišljanje, donošenje vlastitih odluka i sudova, razvija se u aktivnu, odgovornu inicijativnu osobu koja se može snaći i učiniti svijet boljim. Takav samoorganizacijski, istraživački i otkrivački potencijal djece u radu može doživjeti afirmaciju i ostvarenje, poticanjem autonomije i emancipacije djece.

¹ U daljnjem tekstu GOO

Poticanjem kritičkog razmišljanja i samomotivirajućeg učenja koje omogućuje zadovoljenje potreba, realizaciju različitih potencijala i iskustvo uživanja temeljnih prava i sloboda. Inkluzijom djece različitih potreba, mogućnosti i interesa u okruženju ranog odgoja predškolska ustanova postaje mjesto demokratičnog življenja, aktivnog sudjelovanja i suodlučivanja djeteta. Takve predodžbe o djetetu pripadaju holističkom pristupu gledanja na dijete. Djetetu omogućavaju cjeloviti razvoj, stoga odrasla osoba nije više glavna u odgoju djece, već postaje ravnopravan partner s djetetom u njegovom procesu odgajanja odnosno u njegovom procesu kao socijalnog aktera i konstruktora vlastitog znanja i razvoja. Stoga, cjelokupan rad odgojitelja počiva na njegovoj slici o djetetu, njegovim očekivanjima, koja odražavaju njegovu kulturnu perspektivu, tj. vrijednosti i uvjerenja o učenju i odgoju djeteta.

Nova pedagojska slika djeteta povezana je s ulogom odgojitelja koji je dužan osigurati okruženje u kojem će dijete optimalno upoznati i razvijati svoje potencijale i mogućnosti paralelno njegujući pozitivan odnos prema sebi i drugima (Bandić, 2022). Autorica Bandić (2022) naglašava važnost vrtićkog okruženja koje omogućava cjelokupan razvoj potencijala djeteta, odnosno formiranje prostora ustanove koja će poticati na učenje i stvarati osjećaj sigurnosti i autonomije.

2. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

2.1. Definiranje pojmova

Ponajprije, važno je pojasniti temeljne pojmove građanskog odgoja i obrazovanja. Prema tome *građaninom*² se podrazumijeva državljanin koji uživa određena prava bez obzira na socijalni status, nacionalnu ili rasnu pripadnost, spol i druga specifična obilježja.

Anić (1998:269) definira da je građanin „državljanin koji uz dužnosti, uživa slobode i prava bez obzira na vjersku, stalešku ili rasnu pripadnost, stanovnik grada čija su prava regulirana prema posjedničkom plemstvu, osoba civilizirana ponašanja“.

Dok je *građanstvo*³ pojam koji podrazumijeva puno članstvo u zajednici, uključujući pravo djelatnoga sudjelovanja u određivanju uvjeta života zajednice i osiguravanju jednakoga statusa pojedinaca i grupa. Također, podrazumijeva međuovisnost prava i dužnosti, ovlasti i ograničenja, moći i odgovornosti, a to se odnosi kako na državu tako i na sve pripadnike političke zajednice, članove građanskog društva. Građanstvo je „ukupnost građana, državljanstvo“ prema (Anić, 1998:269). Prema Rajić (2013) građanstvo se može promatrati kroz dimenzije: identitet, djelovanje, status i građanske vrline. Status se odnosi na članstvo u određenoj političkoj zajednici, identitet na pripadnost i lojalnost, vrline na mogućnosti, vrijednosti i ponašanja koja se od građana očekuju, dok se djelovanje odnosi na aktivno uključivanje u građanski i politički život.

Ljudska prava prema Spajić-Vrkaš (2004:15) smatraju se „temeljnim i neotuđivim pravima koje posjeduje svako ljudsko biće kao bitne pretpostavke svog istinski ljudskog postojanja u slobodi, neovisnosti i dostojanstvu“, svima su podjednako dostupna i neovisno o spolu, dobi, sposobnostima, rasnoj, vjerskoj i etičnoj ili drugoj pripadnosti. Ljudska prava jesu „zahtjevi koje ima pravo postavljati svaki čovjek već samom činjenicom što je ljudsko biće“, ovaj naziv označava ideju prirodnih prava i povreda modernog političkog programa (Pezo, 2007:682).

Demokracija je „uređenje u kojem se vlast dijeli na sudsku, zakonodavnu i izvršnu, s pravom neposrednih izbora i slobodom zбора i odgovora“ prema (Anić, 1998:150). Jojić i suradnici (2015) navode da je demokracija „politički poredak u kojemu se različitim društvenim skupinama omogućuje ravnopravno sudjelovanje u

² Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/gradjanin> (4.2.2024.)

³ Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/gradjanstvo> (4.2.2024.)

politici, donošenju odluka ili utjecanju na njih“. Demokracija uključuje vladavinu naroda odnosno političku ideju u kojoj vladaju i sudjeluju svi članovi zajednice tj. narod izravnim odlučivanjem ili putem izabranih predstavnika. Provođenjem građanskog odgoja i obrazovanja potiče se razvijanje aktivnog, odgovornog i informiranog pojedinca odnosno građanina kod kojeg se razvijaju i radne navike (Karleuša, 2018). Prema Rajić (2013) demokracija je suradnja građana neke zemlje u kojoj je znanje preduvjet sudjelovanja i akcije pojedinca koji poznaje mehanizme i institucije u demokratskoj državi. Demokracija treba omogućavati učinkovito sudjelovanje, jednakost prilikom glasovanja, dovoljno mogućnosti za razumijevanja izbora koji donosi dobrobiti zajedničkih interesa, stvaranje kontrole prilikom plana djelovanja i sudjelovanja građana unutar političkih procesa. Autorica također tvrdi da demokratsko građanstvo uključuje obrazovanje mladih ljudi od najranije dobi kako bi oni postali aktivni, odgovorni i angažirani građani svoje zajednice, u kojoj bi mogli promišljeno i odgovorno sudjelovati u kulturnom, političkom, ekonomskom i društvenom životu zajednice u kojoj žive (Karleuša, 2018).

2.2. Građanski odgoj i obrazovanje

Odgoj i obrazovanje temeljni su čimbenici unaprjeđivanja održivog razvoja, učenja i promicanja vrijednosti, ponašanja i stila života koji su nužni za dobrobit i promjene unutar društvene zajednice. Cilj odgoja i obrazovanja za održivi razvoj je spremati djecu za vrijeme koje dolazi, u kojem će oni predstavljati radno aktivno i odgovorno društvo koje će donositi važne odluke u smislu razvoja i jačanja pojedinca, skupine, zajednice, organizacije, naroda odnosno države u svrhu održivog razvoja (Tatković i sur., 2015).

Uloga građanina za pojedinca predstavlja uživanje raznih prava i sloboda, s druge strane određuje odgovornosti za aktivno donošenje odluka koje određuju demokratski razvoj društva. Pri čemu, odgovornost same države je osigurati pojedincu stvaranje potrebnih vještina, znanja i stavova kako bi mogao vjerodostojno i odgovorno doprinosti društvu koje njeguje demokraciju (Katić, 2022). GOO treba biti utemeljen na sudjelovanju, međusobnoj suradnji i dijalogu. Građanina se obrazuje i odgaja da mirno rješava sukobe, da bude odgovoran i spreman pronaći vlastita rješenja i odgovore za aktualne društvene izazove i probleme za što je neophodno poticati razvoj komunikacijskih vještina potrebnih za političko i društveno

sudjelovanje kao i obrazovanje za poštovanje javnih dobra. Ljudsko dostojanstvo, sloboda, odgovornost, solidarnost i ravnopravnost su temeljne vrijednosti koje se promiču odgojem i obrazovanjem za građanstvo. Izgradnjom vlastitog identiteta i osobnog dostojanstva razvijamo samostalnost uz svjesnost uloge građana koju posjedujemo. Smjer razvoja društva je put kojim se gradi odnos s užom i širom okolinom. U odgoju i obrazovanju za građanstvo jednaka važnost pridaje se znanju, vrijednostima i stavovima, sposobnostima i sudjelovanju u demokratskom društvu (Pelaić, 2019).

2.3. Značajnost uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja

Ljudi odnosno građani čine državu. Društveno i političko uređenje jest ono što ju karakterizira, pa je politički potreban aktivan građanin usmjeren na građanske akcije (Šarić, 2019). Slijedom toga, u vremenu u kojem žive, pojedinci kreiraju javni život pa su primorani biti spremni na suočavanje s društvenim problemima na koje nailaze te na djelovanje na odgovarajući način koji treba biti u skladu s pravima, zakonima i obvezama. Aktivni građanin sposoban je kritički promišljati i djelovati prema vlasti, a od velike je važnosti da bude politički neovisan te obrazovan za djelovanje u skladu sa svojim vrijednostima. Naposljetku, svaki pojedinac ima važnu ulogu u društvu, jer je građanstvo odraz i uloga nekog društva što zapravo čini državu (Šarić, 2019).

Obrazovanjem oblikujemo svakog pojedinca pa tako i građanina, kako bi postao informirani pojedinac. Dakle, uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja je neophodno posebice u liberalnim i demokratskim društvima kada se okrećemo obrazovanju mladih od najranije dobi, gdje imaju priliku stjecati znanja, razvijati stavove i usvajati „alat“ potreban za skladno djelovanje u društvu (Šarić, 2019). Autorica Pelaić (2019) tvrdi da je cilj građanskog odgoja i obrazovanja osnažiti i pripremiti djecu za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge, što uključuje formiranje građana u odgovorne članove zajednice. U raznim zajednicama (vrtićka, školska, razredna, nacionalna, europska i globalna) pojedinac se priprema da postane informiran, odgovoran, socijalno osviješten građanin koji je spreman doprinosti demokratskom razvoju. Građanski odgoj i obrazovanje doprinosi osposobljenosti djece za obavljanje građanske uloge tj. za stjecanje građanske kompetencije koja podrazumijeva građansku informiranost, razumijevanje,

odgovornost, angažiranost, a stječe se od najranije dobi kako bi djeca mogla aktivno sudjelovati u suvremenom demokratskom društvu (Tatković, 2015).

2.4. Temeljni dokumenti na globalnoj razini – ishodište za daljnji razvoj građanskog odgoja i obrazovanja

Suvremeni svijet teži zajedničkim vrijednostima koje proizlaze iz temeljnih ljudskih potreba. Maleš i suradnici (2003) pod temeljnim potrebama podrazumijevaju zadovoljenje bioloških potreba kao zdravlje, socijalnih potreba poput prihvaćenosti, psiholoških potreba na primjer samopoštovanje, duhovnih i intelektualnih potreba pojedinca.

Svaki pojedinac ima potrebu i pravo na sreću, uspjeh, samopotvrđivanje, istinu, slobodu i pravdu i to neovisno o njegovoj rasi, spolu, boji kože, vjeri i nacionalnoj pripadnosti. Uživljanje i ostvarivanje navedenih vrijednosti moguće je u okruženju gdje prevladava mir, tolerancija i demokracija. Takav način življenja prenosi se iz generacije na generaciju te je zato važno odgojiti građanina koji će svojim znanjem stvarati, održavati i njegovati vještine života u demokratskom društvu.

2.5. Ljudska prava ishodište za građanski odgoj i obrazovanje

Kroz povijest su se izmijenile četiri generacije prava. Prva generacija prava bila su prava na građansku i političku slobodu. Druga generacija prava bila su prava za socijalnu, gospodarsku i kulturnu jednakost. Treća generacija prava odnose se na solidarnost, točnije na pravo na razvoj, mir, humanitarnu pomoć i zdrav okoliš. Četvrta generacija prava podrazumijeva pravo na dobru vladavinu, odnosno pravo na učinkovitu i odgovornu vladavinu (Maleš i sur., 2003).

Prava čovjeka su temelj koji država treba jamčiti svakom pojedincu. Priprema za društvo počinje već od rođenja kada dijete u svakodnevnom životu stječe iskustvo življenja. Iskustvo življenja stječe poštujući paralelno svoja i tuđa ljudska prava i zakone, priznajući vrijednost i dostojanstvo svakog građana koji treba odgovorno i svojevrijedno ispunjavati svoje obaveze za opće dobro i boljitak svih pripadnika zajednice. Ljudskim pravima nazivamo ona prava koja su čovjeku prirodno dana i ona koja su ljudi međusobno utvrdili kako bi mogli živjeti kao ljudska bića (Maleš i sur., 2003). Uživljanje ljudskih prava u demokratskoj zajednici ima uvjet odgovornosti prema sebi, drugima, institucijama i društvenoj cjelini. Iz zakona, načela, normi,

običaja, odgoja itd. proizlazi odgovornost koju su odgojitelji dužni provoditi u radu s djecom te povezivati prava i odgovornosti kao i suradnju, solidarnost te uživanje ljudskih prava u demokratskoj zajednici (Spajić-Vrkaš, 2004).

U dokumentu *Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948)*⁴ navode se politička, građanska, socijalna, ekonomska i kulturna kao temeljna prava svakog pojedinca i ona koja se odnose na čovjeka kao na ljudsko biće. Dijete prema *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* ima pravo na zaštitu i skrb, tek se je kasnije u dokumentu *Deklaracija o pravima djeteta (1959)* razradilo definiranje prava djeteta (građanska, ekonomska, socijalna, obrazovna, zakonodavna, zdravstvena, kulturna i društvena prava). Ovim dokumentom obrazovanje se definira općim, neotuđivim i nedjeljivim pravom, kojim se propisuje da svatko ima pravo na obrazovanje, da treba biti besplatno, barem na osnovnim i općeobrazovnom stupnju, osnovno obrazovanje je obavezno, a tehničko i strukovno treba biti dostupno svima prema sposobnostima (Spajić-Vrkaš, 2004). Iz ovog dokumenta proizašli su mnogi drugi, no najznačajniji je *Konvencija o pravima djeteta (1989)*⁵ koja se kao i *Deklaracija o pravima djeteta* izglasala i potpisala na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda. *Konvencija o pravima djeteta* temelji se na četiri glavna načela iz kojih proizlaze ostala prava, a to su: načelo nediskriminacije, načelo prema kojem svako dijete ima pravo na život i razvoj, načelo najboljeg interesa djeteta i načelo slobode iznošenja mišljenja. Za razliku od *Deklaracije o pravima djeteta*, *Konvencija o pravima djeteta* je pravni akt koji ima snagu zakona i obvezuje stranke na pridržavanje odredba koje moraju jamčiti djetetu. Dokumenti koji su pratili *Konvenciju o pravima djeteta* su *Svjetska deklaracija o opstanku, zaštiti i razvoju djece u devedesetima*⁶ i *Plan djelovanja za primjenu iste, Svjetske deklaracije*. Na Svjetskoj konferenciji o ljudskim pravima prihvaćena je *Bečka deklaracija i program akcije*⁷ kojim se odgoj i obrazovanje prihvaća kao temelj u području ljudskih prava kao način međusobnog povezivanja, razumijevanja i prihvaćanja (Maleš i sur., 2003).

⁴ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (27.3.2024.)

⁵ Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (27.3.2024.)

⁶ Dostupno na: <https://lightparty.com/Visionary/WorldDeclaration.html> (27.3.2024.)

⁷ Dostupno na: https://www.crnakutija.babe.hr/attach/b/becka_deklaracija_i_program_djelovanja.pdf (27.3.2024.)

2.6. Odgoj i obrazovanje za građanstvo u Hrvatskoj

U 21. stoljeću sve više europskih zemalja u odgojno-obrazovnim reformama vide rješenje problema društvene zajednice u pripremi osnaženih, aktivnih i informiranih građana. Živimo u svijetu koji se svakodnevno mijenja po pitanju tehnoloških i društvenih promjena pa bi obrazovanje za mlade trebalo postati životni proces u kojem će se naučiti učiti i tražiti informacije koje će im nuditi sposobnosti aktivnog sudjelovanja za donošenje važnih odluka (Piršl i sur., 2016).

Odgoj i obrazovanje za građanstvo Rajić (2013) opisuje kao obrazovanje i pripremu ljudi za aktivno sudjelovanje u pitanjima i problemima vezanim uz političku i društvenu zajednicu tj. ispunjavanje uloge građanina ili građanke koja njeguje vještine, znanja i stavove neophodnih za sudjelovanje. Osnaživanjem demokratskog građanstva putem obrazovanja kroz izvannastavne ili nastavne aktivnosti, demokratsko građanstvo postaje prioritet zemalja Europe.

Autorica Diković (2010, 2011, 2013) u svojim radovima koristi pojam odgoj i obrazovanje za građanstvo kako bi naglasila integrirani pristup koji uključuje odgoj i obrazovanje za postizanje cilja građanskog odgoja i obrazovanja djeteta za odgovorno, aktivno i demokratsko građanstvo u čemu vrtičko okruženje i odgojitelj zauzimaju glavno mjesto u razumijevanju promjena u obrazovnoj politici. Odgoj i obrazovanje djeteta kroz iskustva počinje u obitelji, a širi se na formalno obrazovanje u predškolskim ustanovama te na užu i širu društvenu zajednicu. Iskustva se stječu usvajanjem raznih kompetencija, znanja i vještina, stavova i vrijednosti, kritičkog načina razmišljanja, poznavanja vlastitih prava i poticanje socijalne pravde. Na taj način „odgoj i obrazovanje za građanstvo“ predstavlja sveobuhvatni pristup djetetu od najranije dobi. Vrtić kao institucija trebala bi jačati individualne i kolektivne potencijale šireći učenje i razvoj, društveno sudjelovanje i koheziju, osiguravajući podržavajuću okolinu, partnerstvo na svim razinama te prava i odgovornosti svih koji u njoj djeluju u ugodnom otvorenom ozračju pogodnom za provođenje GOO-a (Diković, 2013).

Prema dokumentima *Opća deklaracija o ljudskim pravima* i *Međunarodni pakt o gospodarskim, društvenim i kulturnim pravima*⁸ pravo na obrazovanje se određuje kao temeljno, neotuđivo, i nedjeljivo pravo kulturnih prava i sloboda koje proizlazi iz prava svakog čovjeka na razvoj. Nedostatak prava na obrazovanje šteti demokraciji i

⁸ Dostupno na:

https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/medjunarodni_pakt_o_gospodarskim_socijalnim_i_kulturnim%20pravima.pdf (27.3.2024.)

njezinim građanima. Dok obrazovani građanin posjedovanjem znanja bira i odlučuje, zna argumentirano zastupati svoje stavove i uvjerenja, a pritom poštuje tuđa mišljenja i aktivno sudjeluje u društvenom, kulturnom, političkom i gospodarskom razvoju društva (Piršl i sur., 2016).

Odgaj i obrazovanje za građanstvo ima potrebu razvijati individualne i participativne vještine, kritičko mišljenje, dijalog, timski rad, privrženost vrijednostima demokracije i razvoj individualne i kolektivne odgovornosti za budućnost građanskog društva. Pritom važnu ulogu zauzimaju standardi koji prikazuju u kojem se smjeru odgoj i obrazovanje razvija (ocjenjivanje i praćenje sadržaja, načina, ishoda, postignuća djece zbog realizacije zajedničkog cilja). Osiguranje kvalitete zbog unaprjeđivanja obrazovanja pokazuju indikatori odnosno provoditelji (ravnatelji, učitelji, odgojitelji i ostali sudionici) odgovorni za unaprjeđivanje odgoja i obrazovanja. Dobro razvijeni sustavi osiguranja kvalitete premošćuju praznine između politike i prakse putem stvaranja jasnih obrazovnih propisa (ciljevi i stvaranje kurikuluma), kvaliteta školskog sustava kako bi pojedinac mogao analizirati vlastitu kvalitetu i odgovornost u svakodnevnom radu (Diković, 2013).

Pravo na obrazovanje prema međunarodnim dokumentu ima načela ostvarivanja prava na obrazovanje i to: utemeljiti obrazovanje prema vrijednostima, osigurati jednaku dostupnost, uvesti pozitivne mjere i osigurati sustav potpore te jamčiti slobodu izbora prihvaćenim standardima. *U Svjetskom planu djelovanja u odgoju i obrazovanju za ljudska prava i demokraciju (1993)* smatra se da je učenje sredstvo koje poništava kršenje ljudskih prava, a donosi mir, demokraciju, poštivanje, razvoj i snošljivost. Sukladno tome ističe se politička volja za održavanjem demokratskog društva, uvođenjem GOO-a za ljudska prava i srodne grane kao GOO, interkulturalni odgoj i obrazovanje. Prema *Odboru za ekonomska, socijalna i kulturna prava (2005)* država treba osigurati sljedeće dimenzije prava na obrazovanje: raspoloživost (osigurati, osnivati i financirati dovoljan broj opremljenih obrazovnih ustanova), dostupnost (svima pod jednakim uvjetima bez obzira na financije, ekonomsku i fizičku dostupnost), prihvatljivost (pravo izbora obrazovanje djece vjerskih, jezičnih i drugih uvjerenja), prilagodljivost (prema potrebama djece koja pripadaju različitim grupama, manjinama, migrantima i sl.) te se smatra da se ono treba štiti i pravilno prikazivati (Diković, 2010).

Već je navedeno da je Hrvatska članica Vijeća Europe, samim time i potpisnica mnogih dokumenata zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda time je

obavezna uvesti odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo kao i ljudska prava, a njeni programi trebaju promicati dostojanstvo, jednakost, odgovornost, ideje i ljudska prava za GOO (Pažur, 2017). Pravo na obrazovanje kao dio osobnih i političkih prava u Hrvatskoj uređeno je *Ustavom Republike Hrvatske*⁹ i *Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina (2002)*¹⁰. Međunarodnim dokumentima *Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima*¹¹ i *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*¹² se osigurava pravo na obrazovanje te pravo na jednak pristup i tretman svima.

Međunarodna zajednica određuje da svatko treba poznavati svoja prava te da je potrebno da postane sastavnim djelom odgojno-obrazovnih sustava, osnivanjem novih inovativnih programa kojima je polazište u ljudskim pravima. Spajić-Vrkaš i suradnici (2004) smatraju da je odgoj i obrazovanje za ljudska prava jedno od ključnih područja koje informira djecu i mlade o važnosti njihovih prava i uloga u zajednici koje se u sustav uvodi putem izvannastavnih aktivnosti, izbornih sadržaja ili interdisciplinarno. Prema Piršl i suradnicima (2016) posljednjih godina pojavilo se mnogo obrazovnih programa koji su srodna područja odgoja i obrazovanja za ljudska prava, a kojima je cilj promicati odgovornost za održivu demokraciju: *Građanski odgoj i obrazovanje, Interkulturalni/multikulturalni odgoj i obrazovanje, Odgoj i obrazovanje za mir, Odgoj i obrazovanje za snošljivost, Globalni odgoj i obrazovanje, Odgoj i obrazovanje za razvoj*. Ujedinjeni narodi donose okvir za djelovanje na području odgoja i obrazovanja za ljudska prava zbog prisutnog kršenja ljudskih prava izazvanih nasiljem, rasizmom, zlostavljanjem i slično u suvremenom društvu. Čemu se je trebala prilagoditi i Hrvatska, a to je ukazivalo na potrebu poučavanja odgoja i obrazovanja za ljudska prava i srodnih područja.

Prisutnošću demokratskog deficita i porastom građana kulturnog podrijetla promiče se participativna demokracija te se sve više spominje interkulturalnost, aktivno i odgovorno građanstvo za participativnu demokraciju. Obrazovne institucije imaju zadatak formirati nove generacije koje će biti osviještene njegovati međuljudske i međuetične odnose te uvažavati različitosti. Osnova za provođenje

⁹ Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske> (27.3.2024.)

¹⁰ Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/295/Ustavni-zakon-o-pravima-nacionalnih-manjina> (27.3.2024.)

¹¹ Dostupno na: https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/medjunarodni_pakt_o_gospodarskim_socijalnim_i_kulturnim%20pravima.pdf (27.3.2024.)

¹² Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/364/%28Europska%29-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda> (27.3.2024.)

GOO-a u Hrvatskoj nalazi se u *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*¹³ (Pažur, 2017). Građanski i interkulturalni odgoj dijele zajedničke elemente, međusobno se nadopunjuju pa ga u Hrvatskoj možemo promatrati kao djelom kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja, odnosno kao interkulturalnu dimenziju *Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole*¹⁴. Zbog prisutnosti različitih kultura na jednom području Mrnjauš i suradnici (2013) smatraju da potrebno je odgajati interkulturalnu¹⁵ osjetljivost i kompetenciju pojedinca o usvajanju znanja, vještina, vrijednosti i stavova koje su neophodne za promicanje dostojanstva osobe i demokratskog društva. Potrebno je odgajati društvo za empatiju, solidarnost, priznanje i poštivanje različitosti kako bi se isključio rasizam, nacionalizam, etnocentrizam i diskriminacija. Poželjne interkulturalne kompetencije su: interkulturalna osjetljivost, diskriminacija, nenasilno rješavanje sukoba i komunikacijske vještine.

Obrazovati i odgajati za građanstvo u suvremenom društvu predstavlja jednako pridavanje važnosti vrijednostima, znanju, shvaćanjima, sposobnostima sudjelovanja i djelovanja u demokratskom društvu. Obzirom da današnje društvo predstavlja informirane, vješte, aktivne, odgovorne i demokratske građane, pojedinac će biti pripremljen suprotstaviti se preprekama, diskriminaciji, nepravdi, rasizmu, predrasudama i sl. Svrha odgoja i obrazovanja je osposobiti pojedinca koji će moći nesmetano obavljati aktivnu građansku ulogu u društvu. Svjedoci smo slabih odaziva na izbore, a ono što se može jest odgajati od najranije dobi i to pojedinca koji će biti kreator i akter suvremenog demokratskog društva, a ne pasivni promatrač scene. *Planom djelovanja (Vijeće Europe, 1997)* naglašava se važnost odgoja i obrazovanja za građanstvo zbog osvještavanja o njihovim pravima i odgovornostima, s tom pretpostavkom da samo informirani, obrazovan, kompetentan građanin može se susretati s potrebama društva. Odgajati i obrazovati za građanstvo uključuje sklop aktivnosti i postupaka s ciljem pripreme mladih za aktivno sudjelovanje u demokratskom odlučivanju, prihvaćajući i realizirajući svoja prava i odgovornosti,

¹³ Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli> (27.3.2024.)

¹⁴ Dostupno na: http://www.centar-prosvjetnokulturni-madjara-os.skole.hr/Documents/program_go_os_ss.pdf (27.3.2024.)

¹⁵ Definira se kao dinamični dijalog koji stavlja naglasak na odnos s drugima koji doprinosi međusobnom upoznavanju nas samih i različitih od nas, poticanjem razumijevanja, upoznavanja, poštovanja drugih kultura, prihvaćanje u društvenu okolinu i razvoj interkulturalne osjetljivosti. Uključuje i razumijevanje različite vrijednosti, uvjerenja i konstrukcije značenja ljudi.

obuhvaća i učenje što je građanin, kako postati građaninom, kako primijeniti građanska prava i preuzeti odgovornosti što predstavlja temelj demokratske kulture. Ciljevi odgoja i obrazovanja za građanstvo istovjetni su ciljevima za demokratskog građanstva temeljeni na ljudskim pravima, pravdi, jednakosti i pluralizmu (Piršl i sur., 2016).

Prema Piršl i suradnicima (2016) GOO se usmjerava na vrijednosti, vještine, koncepte, modele poučavanja i učenja koji su neophodni za sudjelovanje građanina. Predstavlja posjedovanje kompetencije temeljene na usvajanju temeljnih pojmova, pristupa i strategija s pomoću kojih će mladi biti spremni aktivno postupati ulazeći u dijalog, raspravu, rješavanje sukoba i stvaranje kompromisa, komunikaciju i interakciju. GOO izgrađuje svijest o etičkim i moralnim pitanjima, vlastitim pravima i odgovornostima, vrijednosnim normama, pravilima ponašanja, važnosti solidarnosti, tolerancije i uključenosti u demokratsko društvo. GOO se bavi pojedincem i njegovim odnosima s ljudima, proučava osobne i kolektivne identitete te uvjete zajedničkog života. Pojedinaac prihvaća postojeću stvarnost, razvija kritički pristup i na taj način stvara budući svijet. GOO smatra se cjeloživotnim učenjem koje se odvija na svim mjestima (formalno, neformalno i informalno) gdje se ljudi susreću, raspravljaju i miješaju kulture te u svim razdobljima čovjekova života. Dakle, uključuje pravnu, političku, socijalnu i kulturalnu dimenziju društva. U GOO-u možemo pronaći mnogo strategija poučavanja, ciljeva, sadržaja i modela provođenja.

GOO kod pojedinca razvija političku pismenost koja podrazumijeva učenje o pojmovima, društvenim, političkim i građanskim institucijama, pravima ljudi, o uvjetima koje će ljudi živjeti u zajedništvu i harmoniji, o tekućim društvenim problemima, o kulturnoj i povijesnoj baštini kao i kulturnoj i jezičnoj različitosti društva. Ostvarenje ishoda GOO-a promatra se putem dimenzija: znanje i razumijevanje, vještine i sposobnosti te vrijednosti i stavovi. Struktura modela poučavanja GOO-a sastoji se od građanskog znanja, spoznajne građanske vještine, vještine građanskog sudjelovanja i građansko određenje (Piršl i sur., 2016).

Diković (2010) smatra da pristupi odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo nisu jedinstveni, a sadržaji se pojavljuju kao izborni ili obavezni nastavni predmeti, kroskurikularno, putem projekata i izvan škole u sklopu lokalne zajednice te se razlikuju po metodama. Raznolikost definira različitost odredbe prioriteta koja je potrebna za određenje stabilnosti pojedine zajednice, no sve imaju zajednički cilj poticati odgovornost za održivu demokraciju temeljenju na vrijednostima ljudskih

prava. Dakle, važno je usvojiti vještine i znanja aktivnog građana koji mirno i argumentirano rješava sukobe, osjetljiv je na potrebe drugih, razumije i podržava različitost i zajedništvo zajednice u cilju jednake zaštite prava i sloboda tj. dostojanstva svake osobe.

2.6.1. Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu

Građanski odgoj i obrazovanje je sustavno uključen u hrvatsku odgojno-obrazovnu politiku i praksu 1999. godine integriranjem u druge predmete, a ne kao zaseban predmet (izborni ili obavezni) (Diković, 2013). Prvi pokušaj uvođenja GOO-a u hrvatski odgojno-obrazovni sustav je *Nacionalnim programom odgoja i obrazovanja za ljudska prava (1999)* (Pažur, 2017). Prema Piršl i suradnicima (2016) uveden je s glavnim ciljem pružanja pomoći djeci, mladima i odraslima u učenju o temeljnim načelima i vrednotama demokracije građanskog društva, razvijanje intelektualnih i socijalnih vještina za aktivno i korisno sudjelovanje u pluralističkoj i parlamentarnoj demokraciji kao cjeloživotni pristup učenju o, za i u ljudskim pravima, civilnom društvu demokracije. Autorica Pažur (2017) navodi da je način provedbe tog programa u sklopu projekta „Projekt građanin“ u kojem su zainteresirani učenici bili pod vodstvom učitelja ujedno se smatra najrasprostranjenijim modelom provedbe GOO-a u Hrvatskoj. U dokumentu *Bijela knjiga hrvatskog obrazovanja (2002)* koja se temelji na poboljšanju kvalitete života stječući kompetencije za aktivno građanstvo što je najistaknutiji cilj cjeloživotnog učenja. *Nacionalnim programom zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011.*¹⁶ teži se uvođenju GOO-a i odgoja i obrazovanja za ljudska prava na sve razine i u sve oblike odgoja i obrazovanja, pa će u sklopu kurikulumske pristupa započeti provođenje nastavnog programa o demokraciji i ljudskim pravima prema *Strateškom planu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH za razdoblje 2012. – 2014. Zakonom o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (2013)*¹⁷ uređuje se provedba i povezanost s drugim važnim dokumentima Europe. Za cilj ima osigurati uvjete za kvalitetno obrazovanje i učenje prema potrebama socijalne uključenosti i ravnomjernog razvoja, za jednaku dostupnost obrazovanju tijekom života i za prepoznavanje i priznanje inozemnih

¹⁶ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_11_119_3438.html (27.3.2024.)

¹⁷ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_22_359.html (27.3.2024.)

kvalifikacija u hrvatskoj i hrvatskoj u inozemstvu. U *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu (2006)*¹⁸ nema obaveznih predmeta već je sadržaj inkorporiran u sklopu integriranih odgojno-obrazovnih sadržaja interdisciplinarno kao izborni predmet, kroz izvanškolske aktivnosti putem projekata i/ili kroz školski plan i program (Piršl i sur., 2016). Diković (2010) istraživanjem kojeg je sama provela, savjetuje da se provedba GOO-a provodi putem projekata ili kroz cjelokupan plan i program, rjeđe se provodi interdisciplinarno, putem izvanškolskih i izvannastavnih aktivnosti, a kao izborni predmet nikad nije uveden. Istraživanja pokazuju da učitelji i škole pridaju veliku važnost GOO iako nisu stekli potrebne kompetencije za rad u tom području tijekom životnog obrazovanja. Stoga im je prema hrvatskim normativnim dokumentima puštena sloboda izbora načina i modela integracije i implementacije prilagođavajući je svojim potrebama i mogućnostima te smatraju da GOO treba početi poučavati od najranije dobi s naglaskom na školsku kulturu koja odražava vrijednosti ljudskih prava i demokracije.

Organizacije civilnog društva do 2010. godine aktivno su zagovarale kvalitetno uvođenje GOO-a u odgojno-obrazovni sustav hrvatske, a naknadne četiri godine bile su najznačajnije za razvoj GOO-a jer se je tada prvi put u dokumentu spomenula „građanska kompetencija“ kao jedna od kompetencija koje treba razviti kod učenika (Pažur, 2017). GOO kao međupredmetna ili interdisciplinarna obavezna tema nastavnih predmeta ili kao neobavezan predmet kroz *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011)*¹⁹ integriran je u društveno-humanističkom području. Istraživanja su pokazala da nositelji odgojno-obrazovnih sustava pridaju veliku važnost GOO i smatraju da bi s poučavanjem u tom području trebali započeti od najranije dobi djeteta. *Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja (2012)*²⁰ provodio se eksperimentalno u nekim osnovnim i srednjim školama hrvatske kao međupredmetna tema, temeljio se na predviđenoj satnici realizacije sadržaja i na ishodima učenja (građansko znanje i razumijevanje, vještine i sposobnosti, vrijednosti i stavovi) (Piršl. i sur., 2016.). Eksperimentalni kurikulum provodio se je u 12 osnovnih i srednjih škola s ciljem provjere primjerenosti i validnosti modela provedbe. Izneseni su prijedlozi nastavnika

¹⁸ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_09_102_2319.html (27.3.2024.)

¹⁹ Dostupno na: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (27.3.2024.)

²⁰ Dostupno na: https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/images/Kurikulum_gradanskog_odgoja_i_obrazovanja.pdf (27.3.2024.)

za poboljšanje materijalnih uvjeta, izmjena iskustava učitelja međusobno i povezivanje suradnje s roditeljima i društvenom zajednicom kojima su doprinijeli izmjeni i dopuni postojećeg kurikulumuma (Spajić-Vrkaš i sur., 2014). Na temelju *Kurikuluma* nastao je *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole (2014)* koji se je proveo od 2014./2015. godine u osnovnim i srednjim školama na temama ljudsko-pravna, politička, društvena, međukulturna, gospodarska i ekološka dimenzija. *Cjelovita kurikularna reforma (2015)* kao mjera kojom se realizira *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (2014)*²¹ s ciljem uspostavljanja učinkovitog i usklađenog sustava kroz sadržajne i strukturne promjene, izrada predmetnih i međupredmetnih kurikulumuma kao i suvremenog kurikulumuma građanskog odgoja i obrazovanja.

*Kurikulum za međupredmetnu temu građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole (2019)*²² u aspektu odgojno-obrazovnih ciljeva i strukture fokus je na razvoju građanske kompetencije, usvajanju i promicanju ljudskih prava i vrijednosti ljudskih prava te demokracija kao model aktivnog djelovanja u društvenoj zajednici (MZO, 2019). Svrha kurikulumuma je priprema odgovornih, informiranih i aktivnih građana koji sudjeluju u demokratskoj zajednici od najranijih godina djetetovog razvoja. Ciljevi odgojno-obrazovnog učenja i poučavanja u okviru kurikulumuma jesu:

1. razvijati građansku kompetenciju koja djeci pomaže ostvariti građansku ulogu u društvenoj zajednici kao odgovornog, aktivnog, informiranog građanina
2. stjecati znanja o ljudskim pravima i politikama, obilježjima demokratske zajednice i načinima društvenog i političkog sudjelovanja
3. izgrađivati i njegovati vrijednosti ljudskih prava, demokratska načela, kritičko mišljenje te vještine komunikacije i argumentiranja
4. razvijati vrijednosti kao što su: ravnopravnost, jednakost, sloboda, etičnost, moral, obiteljske i vrijednosti baka, očuvanje okoliša i prirode, nepovredivost vlasništva i doma, poštivanje prava čovjeka, vladavine prava i višestranačkog sustava u demokratskom ozračju i zajednici.

²¹ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html (27.3.2024.)

²² Dostupno na: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Medupredmetne/Kurikulum%20medupredmetne%20teme%20Građanski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20za%20osnovne%20i%20srednje%20skole.pdf> (27.3.2024.)

Ciljevi se ostvaruju poučavanjem i učenjem triju ključnih domena Građanskog odgoja i obrazovanja. Metodama neformalnog, formalnog i informalnog obrazovanja stječu se znanja i vještine kojima pojedini građanin stvara stavove za cjeloživotno učenje. Zato je važno da svaki odgojitelj prilagodi sadržaj iz domena ljudska prava, demokracija i društvena zajednica metodama učenja koje će najbolje odgovarati okruženju u kojem se nalazi i predmetu koji poučava pri čemu je neophodno da motivira i zainteresira dijete za sudjelovanje (MZO, 2019).

Ljudska prava temelj su demokratskog društva, a mladi žele zaštititi ljudska prava pa su često i pokretači promjena u demokratskom društvu i promičući demokratske vrijednosti. Kao aktivni građani prakticiraju svoja znanja i vještine te donošenje odluka od najranije dobi sudjelujući u aktivnostima važnima za njihov osobni razvoj i razvoj društva u kojem borave, djeluju i rade (vrtić, razred, škola, fakultet itd.). Ova domena podrazumijeva usvajanje znanja, stjecanje vještina, razvijanje stavova u smislu upoznavanja i prakticiranja dječjih i ljudskih prava kroz svakodnevni život. Na taj način potvrđuje se sloboda i dostojanstvo, razumiju da trebaju štiti svoja prava i za to primjenjuju odgovarajuće instrumente i mehanizme, zamjećuju diskriminaciju i uče kako pravilno reagirati, razvijaju osjetljivost za drugog i drugačijeg. Dugoročan cilj bilo bi prihvaćati različitosti temeljene na Ustavom definiranim vrijednostima (MZO, 2019).

Domena demokracije u smislu odlučivanja u zajednici, obuhvaća uključivanje djece u donošenju zajedničkih pravila kojih će se pridržavati, a doprinosti će jednakosti, uvažavanju različitosti u društvu. Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo uključuje povezanost, razumijevanje, solidarnost, poticanje domoljublja, kritičko razmišljanje o nepoštovanju demokracije i mehanizmima zaštite, uočavanje povezanosti i dobrobiti pojedinca s društvenom zajednicom, politički procesi kao što su izbor za razredno vodstvo ili glasanjem za odabir i ostalim raznim oblicima sudjelovanja u političkom životu za zajedničko dobro. Djeca primjereno svojoj dobi upoznaju mogućnosti sudjelovanja u odlukama za dobrobit društva, promicanjem demokratskih vrijednosti uz praktičnu primjenu u vrtiću, školi i sl. prepoznaju i razumiju važnost političkih procesa i odluka zauzimajući se za svoj život stvaraju vlastito mišljenje sudjelujući donošenju odluka kao i u izborima u ulozi glasača ili kandidata prosuđujući naknadno učinkovitost demokratskog sustava iz pozicije građana (MZO, 2019). Građanski odgoj i obrazovanje podosta je srodan obrazovanju

za demokratsko građanstvo, neovisno o tome što je demokratsko građanstvo definirano formalno, neformalno i prigodno učenje (Spajić-Vrkaš, 2015).

U domeni društvena zajednica sadržaji su usmjereni na aktivno sudjelovanje u zajednici. U ovoj domeni dijete stječe znanja, vještine i stavove o važnosti usklađivanja svojih i interesa zajednice kako bi doprinijeli zajedničkom dobru. Ponajprije treba biti upoznat s radom zajednice i instrumentima za promicanje demokracije i ljudskih prava. Upoznavajući probleme djeca aktivno sudjeluju u zajednici, komuniciraju, pregovaraju, spremaju se za djelovanje, reaguju na isključenost, uočavaju problem, istražuju, predlažu rješenje i sudjeluju u raznim aktivnostima. Putem ove domene djeca se osposobljavaju za zajednički rad i uključenost u zajednicu najprije su usmjereni na skupinu, vrtić zatim na lokalnu zajednicu. Volontiranjem i solidarnim djelovanjem dijete stječe mogućnost uključivanja, participacije, komunikacije i pregovaranja, a na taj način uviđaju važnost javnog dobra i očuvanja unutar zajednice čime se unapređuju uvjeti života, zajedništvo, povjerenje i društvena solidarnost među građanima na svim razinama (MZO, 2019).

U dokumentu su prikazana odgojno-obrazovna očekivanja prema ciklusima odnosno uzrastima tj. razredu učenika i ključnim sadržajima domena. U praksi izmjenjuju se različite metode poučavanja i učenja u sklopu međupredmetne teme GOO-a, koje se potiče na aktivnost, aktivno sudjelovanje u zajednici djeteta koji se nalazi u središtu procesa učenja. U pripremama aktivnosti odgojitelj je vrlo aktivan, no prilikom rasprava, razgovora i debata pada u drugi plan kada se dijete stavlja u centar. Poučavanje se temelji na iskustvu putem raznih metoda kao što su igra uloga, susreti s ljudima i stimulacija situacije priprema se dijete za društvenu i političku zajednicu. Interdiscipliniranjem sadržaja i integriranim pristupom drugih nastavnih predmeta s građanskim odgojem i obrazovanjem, projektnim pristupom, problem koji se proučava sagledava se sa različitih aspekata, a sudjelovanje, interakcija i suradnja djece/učenika temelj je GOO-a. Individualnim i suradničkim pristupom razvijaju se vrijednosti djece kao što su: poštivanje i prihvaćanje različitosti, tolerancija, odgovornost, prosocijalno ponašanje, argumentirano razmišljanje što vodi smjeru zajednice koja uči.

Uloga odgojitelja je da predstavlja uzor demokratskog građanina, promiče zaštitu ljudskih prava i građansku pismenost u kojoj su djeca pokretači promjena, koriste različite metode unutar ustanove i izvan nje s učinkovitim oblicima rada.

UNESCO definira ciljeve obrazovanja koje svrstava u četiri područja učenja i razvoja: učiti učiti, učiti činiti, učiti biti, učiti živjeti i raditi zajedno (Tatković, 2015). Prema provedenom istraživanju o uporabi metoda poučavanja i učenja u kurikulumskom pristupu građanskom odgoju i obrazovanju Diković (2016.) dolazi do zaključka da se najčešće primjenjuju metode aktivnog i suradničkog poučavanja i učenja (stvaranje igrokaza, stripova, pisanje eseja, stimulacija igranja uloga, društveno korisno učenje) i uobičajene metode (debata, razgovor o određenoj temi iz života, rad na projektu, predavanje).

GOO kojeg učitelji provode interdisciplinarno najčešće se služe ponuđene metode, dok oni koji ga provode kao projekt ili iznannastavnu aktivnost rabe se raznim metodama poučavanja i učenja (Diković, 2016). Neke od metoda: metode zagrijavanja i opuštanja (razvijanje leđa, igra riječi, zujanje), iskustvene metode (igra uloga, stimulacija suđenja, prepričavanje osobne povijesti), participativne i interaktivne metode (razgovor, diskusija, debata, aktivno slušanje), metode rješavanja problema ili sporova (posredovanje, pregovaranje, arbitriranje), metode analize i interpretacije sadržaja (analiza teksta, slikovnog i drugog materijala i slično), akcijske metode (zastupanje, kampanja, pisma potpore, prosvjed, volonterski rad), metode završavanja aktivnosti (rekapitulacija, izvještaj, instalacija, izložba), metode podržane novim tehnologijama (pretraživanje on-line, debata, umrežavanje), istraživačke metode (projekt, akcijsko istraživanje, terensko istraživanje, analiza slučaja), metode prikupljanja podataka (oluja ideja, upitnik, intervju, promatranje, anketa), metode kreativnog izražavanja (pisanje eseja, likovno izražavanje, modeliranje, školske novine), metode predstavljanja (izlaganje, predavanje, izvještavanje). Prilikom učenja i poučavanja treba se koristiti s ova četiri načela pod nazivom PIRA: participacija (sudjelovanje), interakcija (suradnja uz zajedničko djelovanje), refleksija (osvještavanje) i anticipacija (predviđanje) (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

Odgojitelj planira, programira i provodi učenje stvara i održava ozračje povjerenja, solidarnosti, otvorenosti uz poštivanje drugačijih mišljenja kao cilja pronalaženja zajedničkog rješenja, potiče ravnopravno uključivanje i sudjelovanje svih, nenasilno rješavanje problema, povezivanje s lokalnom zajednicom. Odgojitelj sagledava probleme iz pozicije djeteta, razumije i prihvaća razlike djece i osjetljiv je na njihove potrebe i interese, priznaje svoje pogreške i razgovora otvoreno s djecom o kontroverznim temama, a njegova uspješnost očituje se u vođenju rasprava,

razmjeni mišljenja o aktualnim događanjima u društvenom i političkom životu zajednice. Kontinuirano se usavršava jer GOO predstavlja dinamično područje koje zahtijeva cjeloživotno učenje, trudi se imati partnerski i suradnički odnos između odgojno-obrazovne vlasti djece, odgojitelja, roditelja i lokalne zajednice (MZO, 2019).

Prema dokumentu Ministarstva znanosti i obrazovanja (2019) materijali i izvori međupredmetne teme GOO koriste se različita nastavna sredstva: udžbenici, priručnici, enciklopedije, materijali s mrežnih stranica, deklaracije, konvencije, zakoni, primjeri iz svakodnevnog života te konkretni primjeri koji se analiziraju i istražuju problem iz područja demokracije, ljudskih prava i zajednice. Iskustveno poučavanje je jedno od najučinkovitijih metoda gdje djeca povezuju ono što su naučili s posjetima instituciji ili organizaciji. Učenje i poučavanje GOO podjednako je zastupljeno u svim domenama raspoređenih u odgojno-obrazovne cikluse i ne postoji vremenski određeni okvir za učenje i poučavanje. Usvojena očekivanja pojedinog ciklusa omogućavaju lakši prijelaz u slijedeći, kao i kvalitetniju nadogradnju vještina, znanja i stavova. Prvi i drugi ciklus usmjereni su na razvoj pripadnosti, upoznavanje prava i djelovanje u skladu s njima te odgovorno raspolaganje prema imovini i financijama što predstavlja temelj demokratske društvene sredine i polazište za ostvarenje trećeg, četvrtog i petog ciklusa kojima je cilj aktivacija i primjena stečenih znanja, vještina i stavova u promicanju prava, rješavanju problema i ponašanja u svrhu društvene dobrobiti. Odgojitelj prepoznaje i prilagođava sadržaje u odnosu na motivaciju i postignuća djece.

Djeca razvijaju pozitivne suradničke odnose i odgovornost za svoj uspjeh i uspjeh drugoga. Skupine mogu imati isti zadatak u kojem se samostalno dijele uloge, predlažu rješenja i kritički raspravljaju i argumentiraju uz međusobno uvažavanje. Grupiranjem u heterogene skupine (rad u paru ili timski rad) različitih predznanja i sposobnosti stvara se demokratsko ozračje prihvaćanja, tolerancije i solidarnosti, a omogućava se napredak pojedinca u kojem može doživjeti uvažavanje, priznanje i pohvalu. Kombinacijom suradničkog i samostalnog rada potiče se aktivnost i motiviranost. Vrednovanje usvajanja GOO razvojni je proces u koji su djeca aktivno uključena i osposobljavaju se za samoprocjenu i postavljanje individualnih ciljeva, a služi unaprjeđenju učenja i poučavanja i predstavlja suradnju odgojitelja i djeteta. Provjera vještina GOO-a očituje se kroz razinu uključenosti u aktivnosti: stimulacije, realizacija, uključivanje u aktivnosti, provođenje akcija i aktivnosti za opću dobrobit, volontiranje i podizanje kvalitete života. Postignute kompetencije provjeravaju se u

povezanosti s predmetom i primjenom stečenog. Praćenje napretka djece ima osnovu u prihvaćanju individualnih razlika i poticanju samostalnosti i aktivnosti u radu (MZO, 2019).

3. KOMPETENCIJE ODGOJITELJA U GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

Odgojitelj može poticati ili ograničavati djetetov razvoj odgovarajućom ili neodgovarajućom praksom ovisno o njegovoj slici o djetetu. Odgojitelji profesionalci vide dijete kao ravnopravnog partnera u odgoju, sudionika u svojoj kulturi od rođenja. Kompetencija označava posjedovanje znanja, vještina i sposobnosti koje nam omogućavaju prikladno ponašanje u specifičnim situacijama. No, kompetencije su i sposobnosti odgovarajućeg, svjesnog i odgovornog djelovanja i utjecanja na promjene u okolini, društvu koristeći prikladne i učinkovite metode koje se stječu i osiguravaju odgojem i obrazovanjem, a kasnije prelaze i u cjeloživotno učenje. Dakle, kompetencije se mogu pratiti i vrednovati u situaciji i sredini u kojoj se pojedinac nalazi i djeluje (Piršl i sur., 2016).

Kvaliteta odgojno-obrazovnog sustava očituje se u važnosti posjedovanja kompetencija u suvremenom demokratskom društvu. Diković (2016) smatra da se treba provoditi inicijalno obrazovanje učitelja i stručna izobrazba učitelja svih profila za učinkovitu primjenu svih metoda poučavanja i učenja, jer samo kompetentni učitelji koji su prakticirali njihovu primjenu tijekom inicijalnog obrazovanja spremni su koristiti spektar metoda poučavanja i učenja GOO-a u praksi. Iz aspekta odgoja i obrazovanja za održivi razvoj važno je promicati svjetonazor i etiku održivosti, vrijednosti koje promiču razvoj kompetencija u smislu djelovanja s ciljem održivosti i sudjelovanja u donošenju odluka na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini. Odgojitelji usmjeravaju i realizatori su implementacije odgoja i obrazovanja za održivi razvoj što ovisi o posjedovanju njihovih kompetencija, znanja, vrijednosti i svjetonazora. Stoga, odgojitelj treba biti svjestan da je dijete u središtu odgojno-obrazovnog procesa te ga je potrebno osvijestiti njegove društvene uloge i odgovornosti kako bi od najranije dobi bilo motivirano analitički i kritički tražiti i nuditi različita rješenja na području odgoja i obrazovanja (Tatković i sur., 2015).

Opće kompetencije odgojitelja su otvorenost za verbalnu i neverbalnu komunikaciju, posjedovanje kritičkog mišljenja, vjere da su djeca mogu učiti i da je on sposoban poučavati, poznavanje, poštivanje, prihvaćanje i razumijevanje drugih kultura, shvaćanje diskriminacije i mogućnost pružanja odgoja bez stereotipa i predrasuda. Mogućnost sagledavanja problema iz perspektive djeteta, poštivanje njihovih prava i posjedovanje osjetljivosti za njihove potrebe i interese, sposobnost

suočavanja s nejasnim situacijama i približavanje kontroverznih tema, posjedovanje vjere u bolje sutra uz spremnost priznanja i učenja na svojim greškama. Kompetencije odgojitelja itekako utječu na motivaciju, poštivanje razlika, poštenje, otvorenost svijesti, samopoštovanje, kreativnu znatiželju djeteta kao i sudjelovanje u rješavanju problema skupine. Odgojitelj u smislu zaštite ljudskih prava trebao bi posjedovati znanja i razumjeti društvene, ekonomske, političke i kulturne događaje, posjedovati vještine vođenja, kombinirati razne metode poučavanja, argumentirano zastupati stav i poticati djecu na pravednost, otvorenost, empatiju, nepristranost, asertivnost, osjetljivost, poštivanje, pouzdanost i dijalog odnosno raspravu (Tatković i sur., 2015).

Profesionalne kompetencije odgojitelja ogledaju se u osmišljavanju, formiranju i preoblikovanju prostorno-materijalnih uvjeta u situacijama učenja, poticanju djeteta na razmišljanje i propitivanju vlastitih znanja i razumijevanja te poticanju djece na samoevaluaciju vlastitih aktivnosti, postignuća i načina razmišljanja. Da bi navedeno uspio ostvariti potrebno je da posjeduje određene osobine. Kompetentan odgojitelj je onaj koji kontinuirano uči i želi istražiti ono što se ne zna, ima potrebu za napredovanjem u osobnom i profesionalnom smislu, promatra i osluškuje djecu, poznaje sredinu u kojoj radi sa svim socijalnim, kulturnim i ekonomskim različitostima, poznaje rast i razvoj djeteta i prihvaća individualne različitosti i kvalitete, poznaje procese učenja djeteta, postavlja mu pitanja o motivima djece, razumije kada djeca trebaju vrijeme za igru i vrijeme za odmor, ima sposobnost preuzimanja rizika, stvara kompromise, omogućuje da djeca uče vlastitim tempom, omogućuje improvizacije, kreativno izražavanje i organizaciju sredine prema konkretnim potrebama (Slunjski, 2003). Kvalitetan odgojitelj posjeduje smisao za humor, shvaća važnost organizacije rada, spreman je na promjene, fleksibilan je, strpljiv i znatiželjan, otvoren, dosljedan, čvrst i strpljiv, spontan i nenametljiv, opušten, određuje pravila ponašanja, kreativan i predan poslu. Odgojitelj je sposoban riješiti konflikt i zna kako se ponijeti prema djeci. On potiče, prati i usmjerava djecu, zajedno s njima istražuje, poštuje djetetovu samostalnost u igri. Odgojitelj kao moderator, razumijevajući da je posrednik i provoditelj cjeloživotnog učenja i samoobrazovanja u svom će planu i programu provoditi sadržaje i teme o održivom razvoju (Tatković i sur., 2015).

Slunjski (2003) navodi pozitivne strane odgojitelja: kreativan, pomagač, intelektualac, miroljubiv, principijelni odgojitelj, odgojitelj kao perfekcionista,

ambiciozan odgojitelj, strog šef i odgojitelj hedonista. Kvalitetan odgojitelj može vidjeti sebe kao dijete. Autorica Mrnjauš i suradnici (2013) pišu o novoj ulozi odgojitelja koji u odnosu na druge treba težiti za višim kompetencijama koje uključuju poznavanje drugih, njihovih posebnosti, jezika, modernih medija. Zapravo odgojitelj postaje medij susreta kultura, sadržaje i aktivnosti upotpunjuje razlikama, te ih interpretira na način kako ih upotrebljavati u svakodnevnim situacijama. Kompetencije odgojitelja uključuju tri isprepletene dimenzije: emocionalna (stavovi), ponašajna (vještine) i kognitivna dimenzija (znanje). Verbalna i neverbalna komunikacija, poznavanje svoje i druge kulture, poštivanje, razumijevanje, prihvaćanje djece drugih kultura, interakcija s drugačijim od sebe, otvorenost, fleksibilnost, kritičnost, razumijevanje posljedice diskriminacije, sposobnost razvoja nestereotipnih i antipredrasudnih stavova te nadograđivanje vlastitih saznanja kompetencije su kvalitetnog odgojitelja. Odlike kvalitetnog odgojitelja očituje se i kroz kompetentnost odgojitelja u poznavanju osobina djece, detaljno i fleksibilno poznavanje sadržaja kojeg provodi, vještine upravljanja skupinom te svijest o etici vlastite profesije. Odgojitelj koji poslije aktivnosti i djelovanja razmišlja o učinjenom, gradi refleksivnu praksu i njih nazivamo „refleksivni praktičari“. Refleksivni praktičari preispituju različite načine djelovanja kao odgovore na praktične probleme, a karakterizira ih refleksivna otvorenost (Šagud, 2006).

Usavršavanje odgojitelja za rad u području GOO-a podrazumijeva cjeloživotno, kritičko i aktivno učenje, usvajanje i prenošenje znanja i vještina kao i argumentirano zastupanje stavova. Stručno osposobljavanje i obrazovanje u području GOO-a može se gledati kroz: formalno obrazovanje (nastavnički studij) i cjeloživotno učenje. Odgojitelj iz područja odgoja i obrazovanja za građanstvo treba biti sprema slušati i učiti od drugoga, biti nepristran, imati sposobnost sagledavanja problema iz djetetove perspektive, treba izbjegavati predrasude i agresivno ponašanje, treba biti pažljiv s kontroverznim i emotivnim temama, poštivati kulturne i društvene razlike, treba biti spreman dijeliti svoje mišljenje, otvoreno priznati vlastite predrasude i bit spreman na dijalog i poticanje rasprave, treba prepoznati i suprotstaviti se oblicima diskriminacije u društvu i poduprijeti prevladavanje osobnih predrasuda. Dakle, od odgojitelja se očekuje da potiče, promiče, provodi i pokreće programe kako bi djece usvojila znanja i vještine za argumentirano zastupanje stavova tj. da bude moderator i osviješten za potrebu uvođenja GOO-a u vrtiće te da ih je sposoban implementirati u rad (Diković, 2011).

3.1. Uloga odgojitelja za razvoj građanski autonomnog djeteta

Unaprjeđivanje odgojno-obrazovnog rada u smjeru razvoja kvalitete predškolske ustanove za razvoj autonomije djeteta zahtjeva razvoj novih sposobnosti odgojitelja koji se razvijaju raznim stručnim usavršavanjima koja doprinose razvoju autonomije odgojitelja. Uloga odgojitelja u razvoju autonomije bila bi stvaranje uvjeta za učenje djece i podrška različitim aktivnostima u procesu učenja kojima se ne oduzima autorstvo nad tim procesom.

Djecu se potiče na verbalizaciju vlastitog razumijevanja, evaluaciju vlastitih postignuća i razvoj refleksivnosti glede vlastitog mišljenja i učenja. Kvalitetan odgojitelj će na temelju promatranja razumjeti postignuća i interese djece i u skladu s tim osigurati sljedeće stepenice njihova učenja te na taj način pružiti primjerenu podršku u istraživačkim aktivnostima djece. Razvoj novih kompetencija odgojitelja zahtjevan je, dug i složen proces okrenut prema razvoju istraživačkih i refleksivnih umijeća u svrhu razvoja autonomije djece. Nova uloga odgojitelja uključuje otklanjanje onih elemenata koji djeci oduzimaju priliku razvoja autonomije, i stvaranje uvjeta za kvalitetno življenje, učenje i odgoj te afirmaciju djetetovih potencijala u ustanovi (Slunjski, 2011). Odgojiteljeva podrška očituje se u pažljivom slušanju interesa i potreba djece te osmišljavanju i formiranju uvjeta učenja prema onom što djeca mogu i žele u tom trenutku učiti. Poznata rečenica Marie Montessori: „Pomozi mi da učinim sam“ je provediv uz nenametljivo uključivanje i utjecaj odgojitelja da djetetu olakša razvijati sebe. Djeci je najbitnije da je odgojitelj uvijek tu, da ih vodi.

Autonoman odgojitelj posjeduje sigurnost u svoje vještine i kompetencije, neovisan je o autoritetu, uviđa potrebe i interese djece, kreativno stvara okruženje i realizira program, ima ravnopravan odnos s roditeljima, stručnim timom, a praksa se očituje u refleksiji koja doprinosi rastu i razvoju njegove autonomije. Odgojitelj postaje promatrač, prijatelj i savjetnik u dječjem učenju. Podržavanjem samoiniciranih aktivnosti i formiranjem prostorno-materijalnog okruženja odgojitelj podupire i prepoznaje interese djece u sklopu rada na projektima, poštujući njihovo mišljenje u nastavku projekta stvaranjem ugodnog ozračja za realizaciju istog. Ovim pristupom metode apsolutne autonomije pokazuje da se djeca osjećaju prihvaćenima, samopouzdanima, uče se suradnji i dijalogu, formiraju vlastito razumijevanje, iznose vlastite stavove, mišljenja i stvaraju nove hipoteze koje im omogućavaju ulazak na više razine nadogradnje vlastitog znanja i razvoja (Lemajić i sur., 2019).

4. PROVOĐENJE GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA PROJEKTOM

4.1. Što je projekt?

Pod projektom autorica Slunjski (2012) podrazumijeva sklop aktivnosti na određenu temu ili postavljeni problem u kojima jedno ili više djece proučava ili istražuje problem koji odražava njihove interese koji su prepoznati od strane odgojitelja. Thackeray (2002: 57) projekt opisuje kao: „organizirani skup aktivnosti koji treba dovesti do željene promjene u određenom vremenskom razdoblju.“ To je način integriranog učenja utemeljen na suvremenoj slici učenja djece, koji naglašava aktivnu participaciju djece te potiče razvoj ne samo znanja i vještina, već i emocionalne, moralne i estetske senzibilnosti djece. Rad na projektu ima za cilj pomoći djetetu produbiti razumijevanje vlastitog iskustva i okruženja u kojem živi uz nenametljivu podršku odgojitelja. Autorica Mlinarević (2009) navodi kako rad na projektu podrazumijeva aktivno učenje i uključivanje svih sudionika u aktivnosti koje se odvijaju, a svako od njih uči iz podražaja i situacija kojima je u tom trenutku izloženo.

4.2. Integrirani kurikulum

Postoje dva glavna pristupa rada na projektu, prema Reggio pedagogiji i prema autoricama Katz i Chard (2001 prema Alićajić 2022). U Reggio koncepciji, Malaguzzi naglašava važnost ne samo integracijske prirode kurikuluma, već i nužnost sudjelovanja djece u planiranju kurikuluma i njegovom razvijanju. „Zagovornici integriranog kurikuluma drže da sadržaji učenja trebaju proizlaziti iz različitih područja povezanih zajedničkom temom koja djecu zanima, te da su znanja stečena na takav način mnogo kvalitetnija jer se izgrađuju i praktično primjenjuju na način i u kontekstu koji za djecu ima smisla“ (Slunjski, 2001:23). Suprotno njihovom stajalištu, protivnici integriranog kurikuluma smatraju da svako područje i sadržaj bude zaseban kako se ne bi zapostavile neke važne informacije (Slunjski, 2001). Prema autorici Katz u radu na projektu ističe se važnost prava djeteta na izbore koje bi trebali biti osigurani na više razina, a svaka od tih razina ima različite implikacije za učenje i razvoj. U Reggio ustanovi na kojima se temelji većina predškolskih ustanova Hrvatske, projekt je sredstvo oblikovanja i planiranja iskustva djece i odgojitelja te predstavlja presjek zajedničkog učenja.

4.3. Uloga odgojitelja u radu na projektu

Djeca uče čineći kroz iskustva i istraživanjem stječu znanja, a uloga odgojitelja je da stvara uvjete za učenje djece. Uloga odgojitelja je da prati i interpretira tijekom aktivnosti kako bi dobio uvid u interese i mogućnosti djece putem dokumentiranja (fotografija fotoaparatom, video zapis aktivnosti, zapisivanje međusobnih razgovora djece). Dokumentiranje doprinosi i prisjećanju započelih aktivnosti i ideja u svrhu proširivanja procesa učenja i osvještavanja vlastitog učenja. Odgojitelj brine da dijete uči na prirodan način istražujući okolinu i samostalno dolazeći do zaključaka. Prema Diković (2016) odgojiteljeva uloga je upotrebljavati metode aktivnog i suradničkog učenja i poučavanja kao temelj aktivnog sudjelovanja u zajednici i promicanja građanskih vještina. Odgojitelj ne bi trebao djetetu davati odgovore i potrebne informacije, već mu pomagati da sagleda probleme, postavi pitanja te traži i pronalazi potrebne odgovore (Cvetković Lay i Sekulić Majurec, 2008).

Prostorno-materijalno okruženje treba biti multisenzorično, poticajno, raznovrsno, strukturirano za djecu različitih mogućnosti i interesa, različitih inteligencija i predstavlja potporu u razvoju različitih kompetencija. Osiguravanje raznovrsnog materijala omogućuje promatranje načina na koji ga djeca spontano koriste, omogućuje kreativne izražaje djece, pomaže djeci da upoznaju svijet u kojem žive, a odgojitelju da bolje upozna djecu i načine na koji oni razmišljaju, uče, istražuju i upoznaju svijet. Okruženje treba omogućavati učenje čineći i surađujući s drugima. Prostor treba poticati kretanje, susrete i komunikaciju, ali i distanciranje iz grupnih zbivanja.

Za vrijeme rada na projektu djeca različitog uzrasta i mogućnosti, međusobno si pomažu, surađuju i uče jedni od drugih. Razmjenjuju vlastite teorije i ideje, dijele ono što rade i kako pritom misle. Djeca uče aktivno, konkretno putem vlastitog neposrednog iskustva gradeći svoje znanje. Dijete nije potrebno motivirati za aktivnost ili istraživanje, već je potrebno prepoznati njihove načine razmišljanja i interes te na temelju toga stvarati poticajno okruženje (Slunjski, 2012).

4.4. Uloga djeteta u projektu

Učenje i razvoj djece su integrirani. Slijedeći svoje interese ono uči činjenice i donosi zaključke, djeca uče stvari zbog sposobnosti mozga da preradi veliku količinu informacija, a razvoj mozga ovisi o poticajnoj okolini i bogatom okruženju koje

omogućava raznolika, mnogobrojna iskustva i kreativno integrirano učenje. Grupni rad na projektu pomaže djeci da se udube u učenje o svijetu oko njih. Rad na projektima u kojima djeca istražuju teme koje ih zaista zanimaju, zajednička izvedba predmeta te izvješćivanje o radu drugoj djeci osiguravaju važne kontekste za intelektualni i socijalni razvoj. Neka djeca se kroz projekte po prvi put uključe u konstruktivnu vršnjačku suradnju. U projektnom pristupu Prenc (2017) naglašava:

- pravo da dijete ima mogućnost biranja smjera teme ili problema koji je tema projekta,
- pravo djece da su aktivno uključena u projekt,
- pravo djece na prikupljanje informacija, povezivanje i analiziranje s prethodnim iskustvima i znanjem
- pravo djece da sudjeluju u suradnji i kolaboraciji sa drugom djecom,
- pravo djece na sudjelovanje u samorefleksiji.

Polazeći od teme projekta djeca imaju pravo na odabir same teme aktivnosti s kojima će se baviti i rješavati projektni problem. Pritom se djetetu daje pravo na tri razine:

- pravo djeteta da odabere temu projekta, što će i na koji način istraživati,
- pravo djeteta da smo odluči kada je trenutak kada će se uključiti u određenu projektnu aktivnost u skladu s vlastitim tempom,
- pravo djeteta da bira mjesto provođenja projektnih aktivnosti.

U projektnom učenju djecu se potiče kako postati konstruktor vlastite spoznaje, učeći paralelno aktivno sudjelovanje i širenje postojećih spoznaja (Marušić, 2022).

4.5. Tijek projekta

Provedba projekta u dječjem vrtiću zahtijeva pažljivo planiranje, organizaciju i provedbu aktivnosti koje su prilagođene dječjoj dobi, potrebama i interesima uz osigurano poticajno okruženje. Koraci i ideje za uključivanje u provedbu projekta.

Planiranje teme zajedno s djecom potiče njihov interes i radoznalost, a primjerena je njihovoj dobi. Teme projekata mogu se uzeti iz različitih izvora, no samo tema zasnovana na interesu djece garantira uspješno učenje i motivaciju (npr. stanište jesenskih životinja, ptice, cipele, kako nastane leptir i sl.). Trajanje projekta ovisi o interesu većine djece, a to procjenjuje odgojitelj. Projekti su najprimjereniji za djecu od četvrte godine na više (Katić, 2008). Kroz razgovor odgojitelj potiče djecu da mu

kažu što znaju o određenom predmetu, zatim zapisuje njihove ideje kako bi ih sva djeca mogla vidjeti. Poželjno je zabilježiti i ime djeteta uz komentar, uključujući i komentare ostale djece. Za projekt u odgojno-obrazovnom planu važno je da rad na projektu poduzimaju djeca u suradnji s odgojiteljem. Ispreplitanjem praktičnih i intelektualnih aktivnosti potiču se sva područja djetetova razvoja, a radeći na projektu (pitajući, promišljajući, promatrajući, poduzimajući određene aktivnosti i zaključujući) djeca šire svoja znanja do krajnjih granica i mogućnosti koristeći pritom svoje sposobnosti. Važno je da tema proizlazi iz interesa djece, kako bi moglo biti zainteresirano za ostvarenje cilja rada na projektu. Odgojitelj za to vrijeme predstavlja podršku i pomaže djeci formirati što bi sve radila na projektu i što bi novog htjeli saznati.

Rad na projektu može uključivati aktivnosti kao što su posjeti stručnih osoba u skupini, posjet skupine određenim mjestima (npr. knjižnica, pošta, banka), čitanje priča o temi projekta, igranje simboličkih igara i sl. (Katić, 2008). Pri čemu je posjet raznim mjestima i suradnja raznih stručnjaka, nezaobilazni dio proučavanja teme odnosno problema koji istražujemo, kako bi djeca stekla iskustva kroz paletu raznovrsnih aktivnosti. Projekti doprinose planiranju, sudjelovanju u odlučivanju i osmišljavanju na način koji im nije dostupan prilikom spontane igre ili formalne aktivnosti. Aktivnosti kao organiziranje kreativnih radionica omogućava djeci da izraze svoju kreativnost kroz crtanje, bojanje, izradu maketa ili drugih likovnih aktivnosti vezanih uz temu projekta. Edukativnim igrama potiče se učenje putem igre (igra kviz o životinjama i njihovim karakteristikama ili igra koja simulira svemirski let).

Suradnja s roditeljima je od velike važnosti za djecu u provedbi projekata. Uključujući roditelje u vrtićki život djece osnažuje njihov odnos i od velikog je značaja za dijete, na taj način roditelje se može informirati o temi i aktivnostima te ih potaknuti da sudjeluju u aktivnostima i kod kuće. Roditelje se može pozvati da svoje vještine ili znanje s djecom podjele u vrtiću. Na kraju projekta kao zaključak poželjno je organizirati događaj ili izložbu na kojoj će djeca moći prezentirati svoje radove, prisjetiti se prvih ideja započinjanja projekta, podijeliti svoja iskustva i naučeno s drugima (roditeljima, odgojiteljima, drugom djecom vrtića i ostalim djelatnicima vrtića).

Autorica Kepeš (2021) piše mnogo o pristupu „servisno učenje“ koji polazi od toga da dijete stečena teorijska znanja unutar vrtića primjenjuje aktivno i praktično u lokalnoj zajednici promovirajući na taj način kvalitetu obrazovanja u cilju razvoja dobrobiti lokalne zajednice. Preteča servisnog učenja smatrao se radni odgoj u

smislu brige o pticama pjevicama, uređenja i briga o parkovima, igralištima u dvorištu, nasadima i slično. Servisno učenje ima svrhu u razvoju timske i suradničke solidarnosti s zajedničkim ciljem usmjerenja djece na praktično djelovanje i razvoj kritičkog razmišljanja o dobrobiti aktivnog sudjelovanja u zajednici. Servisno učenje djecu dovodi u situaciju da uče iskustveno te da problem mogu sagledati s različitih perspektiva promičući empatiju i razvoj temeljnih vrijednosti. Građanski odgoj i obrazovanje integrira se putem servisnog učenja temeljem inkluzije djece s poteškoćama čime se promiče empatija i prihvaćanje drugih i drugačijih, senzibiliziranjem djece za uočavanje nepravde i nejednakosti te reagiranje u skladu s tim, stjecanje znanja za aktivno sudjelovanje i organizaciju u procesu planiranja, realizacije i evaluacije projekta koje mogu doprinijeti promjenama u zajednici te sudjelovanje kroz aktivno iskustveno učenje i donošenje odluka koje imaju utjecaja u društvenoj zajednici i životu djeteta. Učenje predstavlja osjećaj građanske uključenosti, a učenje predstavlja radionicu stečenih vrijednosti i znanja. Kepeš (2021) je provela istraživanje u Bosni i Hercegovini kako bi utvrdila može li se postići građanska kompetencija djece rane i predškolske dobi kako bi ih se pripremlilo za odgovorno i aktivno građanstvo. Autorica zaključuje da je servisno učenje kao metoda u vrtiću prigodna za djecu od najranije dobi, važno je samo pokrenuti zajednicu i potaknuti razvoj građanskim aktivnim sudjelovanjem koje omogućava djelovanje i obrazovanje nadolazećih društveno odgovornih generacija građana (Kepeš, 2021). Prema autorici Rajić (2013) suradničko učenje predstavlja djelotvorno stjecanje znanja i vještina kao i socijalnih vještina u motiviranoj skupini koja ima jasno postavljen zadatak i pravila ponašanja za vrijeme rješavanja zadatka, a članovi skupine snose odgovornost i dijele zajednički uspjeh. Elementi suradničkog učenja: pozitivna međuovisnost, neposredna poticajna interakcija, individualna i grupna odgovornost, ravnopravno sudjelovanje i grupno procesiranje. Usvajanjem različitih obrazovnih sadržaja putem suradničkog učenja ostvaruje se građanska i međuljudska kompetencija.

Radom na projektu djeca su aktivni sudionici u procesu stvaranja interesa prema projektu, učenja, koji spontano dolaze do razumijevanja svijeta oko sebe. Odgojitelj je samo pomagač koji djetetu omogućava bolje razumijevanje onoga što istražuje, na način da mu osigura raznovrsne izražajne medije kojima dijete izražava svoje ideje i početne teorije. Stoga, je ključno da odgojitelj pažljivo sluša, prati i

promatra dijete kako bi ga što bolje razumio, a time i podržavao razvoj rada na projektima.

5. NAČINI PROVOĐENJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

5.1. Načini provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u praksi predškolskih ustanova

Stjecati znanja o građanskom odgoju u predškolskim ustanovama djeca mogu na nekoliko načina svakodnevnim uživanjem vlastitih prava, učenjem o pravima djeteta povodom obilježavanja značajnijih datuma ili putem projekata. Način odabira modela provođenja građanskog odgoja i obrazovanja ovisi o odgojitelju. Odgojitelj promatra djecu i osluškujući njihove interese procjenjuje hoće li odabrati projekt kao metodu kojom će se baviti sve dok traje interes djece. Nerijetko odgojitelji odabiru i značajnije datume tijekom godine kao što su: Međunarodni dan djece, Dan planeta zemlje, Dječji tjedan, Svjetski dan dostojanstva, Međunarodni dan nenasilja, Međunarodni dan života, Međunarodni dan obitelji, Međunarodni dan suradnje, Međunarodni dan prijateljstva i sl. kojima se bave nekoliko dana ili cijeli tjedan. Svi odgojitelji trebali bi provoditi dječja prava svakodnevno: dogovaranjem s djecom; uvažavanjem djece; davanjem prava izbora i izražavanje emocija, misli, želja i potreba; omogućavanjem rasprave, debate, kritičkog razmišljanja; poticanjem djece na samostalno i mirno rješavanje konflikata; prihvaćanjem drugih i drugačijih; uključivanjem djece u aktivnosti i izazove skupine kao ravnopravnog člana zajednice, učeći ih na taj način da iskustvom grade svoju osobnost, identitet i dostojanstvo paralelno osvještavajući svoja zakonski propisana prava.

Već je spomenuto kako djeca "uče čineći" putem vlastitog iskustva. AZOO (2014:6) ističe da „...odgojno-obrazovni kontekst, koji uključuje i materijalne uvjete i međusobne odnose sudionika, od presudne važnosti za razvoj predškolskog djeteta, jer poticajno okruženje za učenje i razvoj otvara mogućnosti za usvajanje znanja, razvoj socijalnih vještina i kompetencija i izgradnju stavova nužnih za život u demokratskom društvu.“ Okruženje djece treba omogućiti slobodu izražavanja mišljenja, koje će se čuti, uvažiti i podržati za djelovanje i uspostavljanje odnosa zasnovanih na suživotu što omogućava stvaranje i razvijanje stavova baziranih na humanim društvenim vrijednostima. Stoga se rad na projektu temelji na pravima djeteta i na načinu na koji dijete sudjeluje u njemu odnosno aktivnim učenjem svih sudionika (AZOO, 2014).

Diković (2016) piše o nekim od metoda poučavanja i učenja kurikulumskim pristupom i smatra da su to zajednički načini rada odgojitelja i djeteta, kojima se razvijaju psihofizičke sposobnosti i usvajaju odgojne vrijednosti putem svakodnevnih pedagoških situacija, odgojno-obrazovanog procesa i razmjene komunikacije. U praksi je poželjno umrežavati metode poučavanja i učenja, a djecu učiti kako promatrati, generalizirati, misliti, zaključivati i spoznavati. Metode dostizanja željenih ishoda učenja suvremenog doba promiče se uz aktivno poučavanje i učenje uz samostalnost djeteta. Potičući razne misaone strategije kao što su: uočavanje bitnog, raščlanjivanje, usporedba informacija, povezivanje i nadogradnja znanja te kritičko prosuđivanje što doprinosi rješavanju novih situacija i problema. Neki autori smatraju da se svaku metodu i postupak može raščlaniti na jednostavnije postupke kao i ujediniti u složenije strategije. Također govore o strategijama poučavanja u sklopu otkrivanja (istraživanje, simulaciju, projekt, doživljavanje). Strategija stvaranja i izražavanja uključuje interpretaciju, evaluaciju i kreaciju, strategija vježbanja obuhvaća učenje učenja, jezika, praktične radove i tjelesno vježbanje, a strategija stvaranja podrazumijeva znanstveno, umjetničko i radno-tehničko stvaranje.

Nadalje metode poticanja poduzetničke kompetencije zbog usvajanja znanja, vještina, vrijednosti i stavova u smislu stvaralaštva, inovativnosti, sposobnosti i spremnosti preuzimanja odgovornosti u aktivnostima zajednice prilikom planiranja i vođenja. Metode otvorenih didaktičko-metodičkih sustava koje omogućuju izbor, interakciju, dijalog, izbor u odlučivanju, samostalno učenje i suodlučivanje. Određeni autori pišu o izravnom poučavanju, pri čemu je aktivnost djece niska na primjer: poučavanje vođenim otkrivanjem i razgovorom, raspravom i samostalnim učenjem. Inovativne metode učenja i poučavanja dio su: integrirane nastave, interdisciplinarnog poučavanja povezanih i koreliranih nastavnih sadržaja iz nekoliko predmeta, projektne nastave, interaktivne nastave kroz rad i socijalnu interakciju djece koje se temelje na iskustvu djece.

U suvremenom dobu naglasak je na procesu i ishodima učenja, a ne na pamćenju sadržaja. U GOO-u odgojitelji trebaju kombinirati metode kako bi djeca dostigla ishode učenja. Metode važne za demokratsko građanstvo su igranje uloga, uključivanje u debatu, analiziranje zakona, propisa, pa i vrtičkih pravilnika čime se razvija učenje djelovanjem. Učenjem činjenjem djeca vježbaju, usvajaju vještine, razvijaju kompetencije potrebne za život, sudjeluju u demokratskom društvu. Metode poučavanja i učenja GOO: temelje se na iskustvu, stvarnim susretima s ljudima,

simulacijom, stvaranjem, medijskoj podršci: čitanje, interpretacija, analiza, uporaba i proizvodnja medija, mediji kao tema ili kao sredstvo, metode analize: slučaja, problema, teksta, te metode prikupljanja podataka (Diković, 2016).

Diković (2016) piše i o najuspješnijim pristupima učenju GOO-a: induktivan-prezentiranje problema djeci i poticanje na rješavanje problema, aktivan- učenje djelovanjem, djelovanje- umjesto prezentiranja činjenica, primjenjiv pristup- stvaranje aktivnosti učenja iz stvarnih situacija, suradnički- timski rad i suradnja, interaktivan pristup- poučavanje diskusijama i debatama, kritički- poticanje na razmišljanje o sebi, poticanje na razvijanje vještina argumentiranja te sudjelujući pristup- dijete predlaže teme razgovora ili istraživanja i vrednuje isti, individualno ili u suradnji. Važan cilj tih metoda je inovativni pristup i razvoj kritičkog i nezavisnog mišljenja budućih građana u okviru provođenja GOO-a.

Prema Spajić-Vrkaš i suradnicima (2004) neke od strategija i metoda su: vrtičko ozračje i ozračje u skupini, strategije aktivnog učenja, suradnja roditelja i vrtića, upute za izbor strategija i metoda rada. Pod pojmom vrtičkog i ozračja skupine podrazumijeva se klima tj. atmosfera koja prevladava i povezanost svih čimbenika odgojitelja, djece, ravnatelja, stručnog tima i ostalog osoblja za ostvarenje odgojno-obrazovnih ciljeva. Ova metoda uključuje dogovaranje, preuzimanje zaduženja, ostvarivanje dogovorenog i vrednovanje izvršenog, provođenje raznih aktivnosti, istraživačkih projekta, odlasci na izlete, didaktičke igre i međusobna suradnja. Uređenje sobe od velike je važnosti kako bi se zadovoljile razvojne potrebe i interesi djece. Poželjno je da ima raznovrsnu opremu, da podsjeća na obiteljski dom te da ima razne centre istraživanja i mogućnosti izražavanja, mogućnost brige o biljkama u sobi, mogućnost izložbe radova na zidne panoe. Vrtičko dvorište, vrt i ljetna terasa kao „učionica“ trebalo bi predstavljati prostor za sportske aktivnosti, travnjake i raslinje, korisno je imati bilje o kojem bi se djeca brinula, klupe za rad na otvorenom, pješčanici i sl.

Strategija aktivnog učenja podrazumijeva aktivno, inovativno i iskustveno učenje pristupom problemskog, istraživačkog učenja i poučavanja, kao i učenje simulacijom, otkrivanjem, didaktičkim igrama i razne mogućnosti vježbanja. Suvremenim pristupom potiče se samostalno učenje, poduzetništvo, kreativno sudjelovanje u praksi, selekcija informacija, sudjelovanje u demokratskim procesima, suočavanje s promjenama i izazovima tijekom života, simulacija situacija u kojima učenici aktivno i iskustveno stječu životna iskustva. Aktivnim učenjem podrazumijeva se učenje

istraživanjem okoline i samostalnim otkivanjem u skladu s krilaticom Marije Montessori „Pomozi mi da uradim sam“. Odgojitelj vodi, a djeca timskim radom istražuju kroz projekte te ih na taj način potiče da samostalno dolaze do odgovora o npr. načinu života u svojoj zajednici, koji su naši narodni običaji, odakle imena rijeka, planina, brda itd. Izrada skupnih ili vrtičkih novina ili časopisa je pogodan način provedbe aktivnog učenja. Djeca dijele zadatke, dogovaraju se, sakupljaju se, pridržavaju se određenih rokova i pravila, odabiru ime časopisa demokratskim načinom isto tako mogu se odlučiti za boju naslovne stranice, ilustraciju, zaštitni znak i slično. Dopisivanje i vrtička suradnja jedan je primjer aktivnog učenja u kojem se mogu povezati vrtići iz raznih dijelova zemlje s raznim tematika putem raznih ideja (izmjene slikovnica, fotografija naselja vrtića ili djece tog vrtića, video ili audio snime i slično) kako bi se mogli povezati, upoznati, možda i posjetiti odnosno ugostiti jedni druge. Razgovor u krugu gdje su djeca okrenuta „licem u lice“ potiče se dvosmjerna komunikacija, čekanje na red u razgovoru, aktivno slušanje i koncentracija kod raznih igara kad dođe na njih red te iznošenje vlastitog mišljenja. Učenje kroz igru jedna je od načina aktivnog učenja koja je dobila ime prema ciljevima: senzorne, misaone, motoričke, didaktičke, konstruktivne, izražajne, natjecateljske, suradničke, glazbene, sportske, stvaralačke, igre s pravilima, na sreću, socijalne igre, matematičke, jezične, individualne i skupne te simboličke igre. Pedagoškim radionicama potiču se socijalne vještine aktivnog učenja (crtanjem, pisanjem, razgovorom, raspravom, plesom, igrom) na početku radionice poželjno je odigrati igru stvaranja ozračja povjerenja (Spajić-Vrkaš, 2004).

Suradnja roditelja i vrtića može se ostvariti putem telefoniranja, boravka roditelja u vrtiću kroz neke programske zadatke ili projekte, radionice, posjećivanjem obiteljskog doma, individualne informacije te roditeljski sastanci.

Posebne upute za izbor strategija i metoda rada na Programu prema Spajić-Vrkaš (2004): program kao okvir; holistički ili sinergijski pristup; raznolikost sadržaja i izvora učenja; postupnost; aktivne, iskustvene i istraživačke metode učenja; sloboda izražavanja; prava i odgovornosti; samopoštovanje i poštivanje razlika; demokratsko ozračje; osjećaj zajedništva; mirno rješavanje sukoba; suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom.

5.2. Primjeri rada na projektu koji uključuje građanski odgoj i obrazovanje djece

Pretraživanjem izvora pronađen je vrijedan skup projekata vrtića hrvatske objedinjen u dokumente koje je izdala Agencija za odgoj i obrazovanje. U nastavku su prikazani projekti koji potiču različita područja razvoja građanskog odgoja i obrazovanja kako bi se izložili različiti načini i aspekti razvoja građanskog odgoja i obrazovanja. Tematsko područje projekata obuhvaća različita područja poticanja građanskog odgoja i obrazovanja: aktivno sudjelovanje djece u formiranju projekta, suradnja s društvenom zajednicom, razvoj odgovornosti, vrijednosti s osobnim pričama, poštovanja i solidarnosti te omogućavanje djetetu pravo izbora i pravo izražavanja emocija.

Dakle, prikazani su projekti u kojima se razvija, potiče, poučava pravo djece na sudjelovanje, sudjelovanje u društvenoj zajednici, pravo preživljavanja, pravo djeteta na ljubav, obitelj, brigu, razvojna prava djeteta u smislu razumijevanja i uspostavljanja pravila, razvoj prava djeteta na kulturni identitet i interkulturalne kompetencije te ekološka dimenzija građanskog odgoja i obrazovanja. Već je u radu spomenuto kako je suradnja usko vezana uz građanski odgoj i obrazovanje neovisno o načinu rada s djecom (projekt, svakodnevne aktivnosti ili obilježavanje značajnih datuma). Djeca surađuju na svim razinama, a o odgojitelju ovisi koliko je svjestan i kompetentan za podupiranje iste na raznim razinama unutar i izvan predškolske ustanove. Ključ odabira bio je prikaz vlastitog primjera iskustva rada na projektu kao i raznovrsnost javno dostupnih projekata koji potiču građanski odgoj i obrazovanje u predškolskoj ustanovi. Razvoj projekta započeo je kroz razne svakodnevne aktivnosti i situacije iz života putem raznih tema koje u samom nazivu ne spominju građanski odgoj i obrazovanje, ali je on inkorporiranjem kroz djeci zanimljive teme i prilagođavanjem metoda i pristupa na njima pristupačan način. Zaključujemo da putem projekta djeca od najranije dobi postaju ravnopravni sudionici u stjecanju vještina, znanja i stavova za građanski odgoj i obrazovanje.

1. **PROJEKT „KAKO NASTAJE MED?“**

Dječji vrtić: Olga Ban Pazin, PO Sv. Petar

Tematsko područje: pravo sudjelovanja

Ciljevi projekta: Proširiti postojeće znanje o pčeli, ponuđenim materijalima približiti nastanak meda te istražiti u čemu se med brže topi, kakve je boje, gustoće i okusa.

Dob djece: mješovita skupina od 3 do 6 godina, 14 djece

Opis projekta:

Projekt je potaknut dječakom koji je prijateljima u vrtiću prepričavao kako ga je kod kuće ubola pčela. Djeca su sve češće u svakodnevnim šetnjama zamjećivala pčele, ose i ostale kukce. Suprug spremačice vrtića bavi se pčelarstvom pa je odlučio pokazati košnice i mjesto njegovih pčela, nakon nekoliko dana posjetio je djecu u vrtiću i donio svu opremu te pojasnio što čemu služi. Djeca su isprobavala odijelo pčelara, proučavala saće i ostalu opremu. U dramskom centru djeca su se dugo igrala s lutkama pčela, recitirala stihove o pčeli i stavlja u ulogu pčelara i odijevala u odijelo pčelara u vrtiću. Raznim likovnim tehnikama djeca su crtala dijelove pčele i truta, proučavala razne enciklopedije i slikovnice gdje se spominje pčela, slagali su dijelove priče pridružujući slike na čičak, igrali su se raznih imitativnih igra kako ozdraviti uz pčelinje proizvode. Djeca su surađivala i dogovarala se, čekala na red u pokretnoj igri „Twister pčela“, raznim društvenim igrama memori, slika-sjena, provlačilica, razvijali su finu motoriku kroz razne stolno-manipulativne aktivnosti. Drvenim i plastičnim kockama gradili su košnicu. U istraživačkom centru degustirala su različite vrste meda i bilježila, njihovu gustoću, boju i strukturu, proučavali su gdje se brže topi u vodi ili ulju te mijenja li boju topljenjem. Čekanjem na red djeca su razvijala strpljenje i toleranciju, zajedno su komentirali koji im se med više sviđa, za to vrijeme je drugo dijete bilježilo rezultate. Povećalom su proučavali teksturu saća, pčelu u staklenci te su je naposljetku zajedno pustili da poleti, razvili su osjetljivost za važnost očuvanja uzgoja pčela jer bez pčela ne bi opstao ni čovjek. Organiziran je još jedan posjet sajmu „Dani meda“ u Pazinu gdje su djeca imale prilike vidjeti opremu pčelara, pčele i učili su prepoznavati maticu, isprobali su mnoge pčelinje proizvode, vidjeli su razne slikovnice i galeriju dječjih radova. Na sajmu djeca su se držala zajedno prateći odgojiteljice i skupinu. Po povratku u vrtić nastajali su brojni crteži doživljaja sa sajma.

Ovim projektom poticalo se aktivno sudjelovanje, stjecanje iskustva i osvijestilo se je djecu o važnosti očuvanja pčelarstva kao grane gospodarstva, o dobrobitima koje nam pruža pčela odnosno pčelinji proizvodi. Suradnjom s lokalnim pčelarom i posjetima koje su realizirali razvijali su građansko pravo na sudjelovanje u društvenoj zajednici. Projektom su osvijestili da su oni aktivni sudionici, koji svojim znanjem,

brigom i dobrim djelima prema pčeli mogu doprinijeti očuvanju opstanka svijeta (Zović, 2018).

2. PROJEKT „NAŠE ŠETNJICE GRADOM“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Dječji svijet

Tematsko područje: pravo preživljavanja

Cilj projekta: Razvijati navike svakodnevnog boravka na zraku u svim vremenskim prilikama, uz korištenje prikladne odjeće i obuće, adekvatno vremenskim prilikama.

Dob djece: mješovita odgojna skupina djeca u dobi od 5 do 6 godina, 28 djece

Opis projekta:

Projekt je pokrenut od strane roditelja i željom da djeca borave na otvorenom po svim vremenskim uvjetima, a ne samo po suhom vremenu. Roditelji su smatrali da djecu treba osamostaliti u kretanju za vrijeme padalina (kiša, snijeg), jer će im to biti neophodno prilikom odlaska u osnovnu školu. Djeca su upoznata s idejom te su se oduševila što će moći boraviti vani po magli, kiši, snijegu i suncu. Odgojitelji su se s djecom dogovorili kako će svakodnevno produžavati dužinu šetnje te da će hodati različitim brzinama držeći se zajedno u koloni i prateći brzinu najsporijega. Kroz šetnju kod djece se je osvještavala briga jednih o drugima. Pravila šetnje su da drže prijatelja za ruku i nikad ne hodaju ispred odgojitelja niti zaostaju za posljednjom odgojiteljicom u koloni. Dogovor je da će jednom tjedno, petkom odlaze u duže šetnje koje zajedno s djecom dogovaraju i za koje su priklano vremenskim uvjetima odjeveni i obuveni (Lončarić-Jelačić i sur., 2011).

Ovim projektom potiče se pravo djeteta na zdrav boravak u vrtiću, boravak na zraku uz adekvatnu opremu. Dijete ovim putem stječe iskustva kretanja po različitim vremenskim uvjetima, obogaćuju spoznaje i kroz razne situacije uče se snalaziti u prostoru i vremenu.

3. PROJEKT: „MOJI DJED I BAKA“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Ston

Tematsko područje: dječja prava- pravo na obitelj, ljubav i brigu (međugeneracijska solidarnost)

Cilj projekta: Razvijati svijest o važnosti uloge djeda i bake u odgoji i odrastanju djeteta i potrebu o vođenju brige o starijim osobama.

Dob djece: dvije mješovite skupine djece, 45 djece

Opis projekta:

Projekt je nastao iz čestih posjeta i boravaka u knjižnicu u mjestu Ston za vrijeme „Mjeseca knjige“. Aktivnosti u knjižnici bile su pod vodstvom knjižničarke na temu međugeneracijske solidarnosti, tj. odnos djece prema starijima, njihovim djedovima i bakama. U pričaonici postavljana su mnoga pitanja djeci o njihovim djedovima i bakama (po čemu ih prepoznaju, zašto ih vole, što vole raditi s njima, što najbolje rade djed i baka i sl.). Knjižničarka i odgojiteljice dobile su razne kreativne i zanimljive odgovore djece, a zaključili su da su današnji djedovi i bake aktivno uključeni u život unučadi za razliku od nekad što je pohvalno i doprinosi emocionalnom, mentalnom i socijalnom razvoju djeteta. Aktivnosti su nastavljene u vrtiću uz uključenje djece, odgojitelja, baka, djedova, roditelja i učenika nižih razreda, nastavnika i šire društvene zajednice. Provedene su istraživačko-spoznajne aktivnosti istraživanjem međugeneracijskih odnosa u obitelji, imenovanjem članova obitelji te izrađivanjem obiteljskog stabla. Projekt je uključio i posjete: baki koja radi na zidinama i pokazuje ljepote Stona, baki i djedu ribarima, djedu školjkaru te baki medicinskoj sestri. Djeca su istraživala i zapisivala pjesme i brojalice baka na temelju čega je nastala tiskana zbirka. Na temelju priče „Crvenkapica“ nastala je priča o modernoj baki koja je pretvorena u slikovnicu i dramatizirana djeci prvog razreda, nastavnici, roditeljima, bakama djedovima i drugim posjetiteljima za vrijeme Božićnih blagdana. Uz Božić povezali su i Djedicu Božićnjaka koji je podijelio poklone. U kuhinjskom centru odvijale su se razne imitativne igre podjele uloga i obaveza među s članovima obitelji. Tijekom projekta realizirale su se i aktivnosti raznovrsnog izražavanja i stvaralaštva kao na primjer izrada scene za predstavu „Priča o Crvenkapici“, ilustracija zbirke pjesama i brojalica baka i djedova, portreti baka i djedova, izgovaranje tekstova brojalica u glazbenom centru, životno-praktične i radne aktivnosti protezale su se svakodnevno kroz sve centre, djeca su za vrijeme tjelesne aktivnosti pokazali vježbe koje su kod kuće vježbali s svojim bakama i djedovima.

Vrijednost ovog projekta leži u angažmanu ljudi starije dobi, roditelja i djece s ciljem međugeneracijskog druženja i solidarnosti sa starijim osobama i društvenom zajednicom. Građanski odgoj i obrazovanje djece potaknut je osvještavanjem da su djedovi ti bake aktivni i kreativni, inicijatori u današnjem društvu i životu zajednice, a ne asocirati djecu da bake i djedovi koji imaju brkove, naočale, sijedu kosu i

pogrblijeno tijelo. Osvještavanje djece da imaju pravo na obitelj užu i širu, ljubav i brigu (Lončarić-Jelačić i sur., 2014).

4. PROJEKT: „EMOCIJE“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Čakovec, PO Maslačak

Tematsko područje: razvojna prava- razumijevanje i uspostavljanje pravila za suživot

Ciljevi projekta: Prepoznati emocije, imenovati vrste emocija, prihvatiti emocije kao važne za svakodnevni život, razumjeti svoje i tuđe emocije, izraziti emocije na promjeren i socijalno prihvatljiv način.

Dob djece: mješovita skupina u dobi od 3 do 7 godina, 23 djece

Opis projekta:

U skupini je prisutan dječak s poteškoćama u socijalnim kontaktima pri čemu je izražen nemir i agresivnost prema ostaloj djeci skupine. Projekt je započeo na tuženje djece skupne na dječakovo ponašanje, djeca su ga izbjegavala i žalila se da ih ometa, gura i tuče na svakodnevnoj razini. Rad na projektu započet je sadržajima „Kutija puna osjećaja“ što je djecu potaklo na razgovore o svojim osjećajima u pojedinoj situaciji i što bi pri tom mogli učiniti. U sobi dnevnog boravka oformljen je centar emocija koji se je povezoao i na postojeći dio za osamu, kućicu u kojoj se djeca mogu osamiti kada im je to potrebno. Aktivnosti koje su se provodile bile su: čitanje i listanje slikovnica o osjećajima i razgovor, osvještavanje potrebe i unutaršnjeg stanja djeteta na izražavanje u pojedinim situacijama, učenje alata za regulaciju ljutnje i smanjenje agresije kako ne bi povrijedili drugoga. Iz čega je vidljivo pravo da se dijete može ljutiti, ali ne i povrijediti drugo dijete. Djeca su izrađivala razne plakate o pravilima ponašanja u skupini, igre (Semafor kartice ta emocije, interakcijska igra ljubaznih riječi „Bravo! Bravo! „), zatim društvene igre za razvoj natjecateljskog duha i prihvaćanje gubitka, učenje čestitanja pobjedniku, djeca su izrađivala slikovnice koje sadrže crteže i dječje izjave o osjećajima i sebi. Provela se je i radionica u kojoj su djeca izrađivala otisak dlana u glini i uočavala razlike za druge, drugačije i posebne, što ih je potaknulo na prihvaćanje, međusobno uvažavanje, poštivanje različitosti putem tolerancije kao nužne vještine života u demokratskom društvu. Odgajatelj je kao aktivan sudionik odgojno-obrazovnog procesa koordinirao u aktivnostima vezanim uz projekt, stvarajući pozitivno, bogato materijalno okruženje kako bi djeca

razvijala suradničko socijalno prihvatljivo izražavanje emocija i prosocijalno ponašanje.

Djeca su kroz projekt razvila građanska prava putem osvještavanja i upoznavanja prava na posjedovanje i iznošenje emocija, njihovog imenovanja te upotrebljavanje alata za njihovo izražavanje, verbaliziranje i samokontrolu, učili su pravo za postavljanje granica neprihvatljivog izražavanja emocija. Aktivnostima djeca su razvila socijalne i emocionalne kompetencije kako bi dijete moglo razumjeti sebe i druge (Lončarić-Jelačić i sur., 2014).

5. PROJEKT: „PRIČA IZ ŽIVOTA SOKOLOVA“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Konavle

Tematsko područje: prava sudjelovanja

Ciljevi projekta: Poticati iznošenje mišljenja o određenoj temi, učiti argumentirati vlastiti stav, slušati drugoga i poštovati tuđe mišljenje.

Dob djece: mješovita skupina u dobi od 3 do 7 godina, 34 djece

Opis projekta:

Projekt je započeo davanjem prava djeci da zajedno odaberu ima svoje skupine, pa su se djeca demokratskim glasovanjem odlučila za ime skupine „Ptići sokolići“. Procesom poistovjećivanja s imenom skupine odgojiteljice su s djecom razgovarale o činjenicama i zanimljivostima iz života sokola. Djeca su kroz oblik suradnje i aktivnosti donosila albume, knjige i enciklopedije od kuće, a čitale su se priče i basne s tematikom sokolova. Djeca su doživljaje izražavala crtežom i tekstom, spontano su počela koristila i primjenjivati fraze i izraze iz narodnog jezika („Oko sokolovo“, „osokoliti se“, „brz i spretan kao sokol“, „na sokolu malo mesa“..). U sklopu projekta realiziran je posjet utvrdi iz 15. st., Sokol gradu u mjestu Dunave, što je probudilo još veće doživljaje djece, a posljedično je nastajalo mnoštvo crteža, konstrukcija od kocaka i drugih materijala. Izlaganjem likovnih radova, promatranjem djece i postavljanjem pitanja za iste probudilo je želju odgojiteljica da izrade tiskanu slikovnicu prilagođenu djeci predškolskog uzrasta brigu (Lončarić-Jelačić i sur., 2014).

Naziv skupine „Ptići sokolići“ i oživotvorenje slikovnice je zaživjelo pružanjem djetetu građanskog prava na sudjelovanje, davanjem prava na izražavanje mišljenja i

demokratskog izbora kao i mogućnost aktivnog stvaranja u zajednici koja ga okružuje.

6. PROJEKT: „KAD INDIVIDUALCI POSTANU I SURADNICI“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Rijeka, CPO Zamet, PPO Srdoči

Tematsko područje: pravo na preživljavanje, pravo na sudjelovanje

Ciljevi projekta: Razvijati socijalne vještine kod djece (izgradnja samosvjesnosti, interpersonalni odnosi, rješavanje problema, komunikacijske vještine, upravljanje emocijama i kritičko mišljenje), pripremati djecu za ulogu aktivnog građanina koji produktivno sudjeluje u društvu i pridonosi svojem okruženju te se u njemu osjeća sigurno, korisno i ugodno.

Dob djece: starija vrtićka skupina, 21 dijete u godini pred polazak u školu 5 novoupisane djece, 26 djece

Opis projekta:

Projekt je započeo praćenjem djece i zaključkom da se djeca ne igraju zajedno i da međusobno ne surađuju te da je interakcija među njima vrlo slaba dok je jako prisutno nadmetanje, neslaganje, sukobi i svađa. Prijateljstva gotovo da i nije bilo, pravila skupine se nisu poštivala, u skupini je vladao natjecateljski duh, a djeca su bila usmjerena isključivo na sebe i vlastiti uspjeh. Mirnija i povučenija djeca još više su se zatvarala u same sebe i često osamljivala. Proveden je sociogram među djecom, gotovo nijedno dijete nije moglo izdvojiti prijatelja s kojim se najradije igra. Početno rješavanje sukoba usmjereno je na suradnju među djecom, prvenstvenim upoznavanjem samog sebe i razvijanjem pozitivnog pristupa prema sebi (što mogu, u čemu sam dobar/dobra, slikanje sebe, osmišljavanje rođendanske krune, slastice i načina proslave) kako bi se potvrdila vlastita vrijednost da bi mogli uvažiti druge. Radom na pozitivnom pristupu prema sebi učili su prepoznavati osjećaje drugih i vlastite, izražavati verbalno i neverbalno, imitirali su osjećaje i glumili emocionalno obojane situacije, postupno su počela razumijevati vlastite potrebe, mišljenja i osjećaje pa tako i tuđe. Podržavanjem i poticanjem djetetovih želja, interesa i inicijative djeci se je pružilo uključivanje u svijet oko sebe i uspostavljanje odnosa s drugom djecom (da se igra, stječe vještine, spoznaje i da bude aktivno). U jutarnjem krugu djeca su imala priliku vidjeti sebe u očima drugih igrom u kojoj su rekli nešto što im se sviđa o prijatelju do sebe, samostalno vođenje igara, pričanje priče,

dramsko-scenski nastupi, imitativne igre itd. Djeca su putem projekta osmišljavala pravila ponašanja u skupini, provodile su se suradničke igre u parovima, trojkama, manjim skupinama i na razini cijele skupine, u igrama nije bilo pobjednika ni gubitnika već je cilj bio izvršiti zadatak. Putem igre razvijali su socijalne vještine traženje informacija i pomoći, davanje i slijeđenje uputa, uvjerenja drugih i zauzimanje za vlastite stavove. Igrom su razvijali socijalnu integraciju i empatiju, svakodnevne aktivnosti upućivale su na timski rad, zajednički pristup i suradnju. Djeca su razvijala govorne vještine pričanjem priča i dramatizacijom, likovno su se izražavala modeliranjem, crtanjem, slikanjem, plastičnim oblikovanjem, a kroz glazbu razvijali su koordinaciju pokreta i pjesme. Usvajali su obrasce međuvršnjačkog učenja brigu (Lončarić-Jelačić i sur., 2014).

Promatranjem odgojitelji su dokumentirali napredak socijalnog ponašanja u kojem je dijete razvilo građansko pravo samoaktualizacije i samopoštovanja, uspješnije socijalno funkcioniranje, primjenjivanje novih poželjnih oblika ponašanja te razvoj socijalne odgovornosti. Pravo i potrebu za samostalnošću uvježbavali su na svakodnevnoj razini donoseći odluke za koje preuzimaju odgovornost, a koje dovode do rezultata za koje se je pojedinac osjećao ponosnim za svoj individualni doprinos pri čemu se je razvijala i grupna povezanost.

7. PROJEKT: „BICIKLIJADOM DO POLIGONA“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Sunce, PO Jazine

Tematsko područje: pravo na sudjelovanje i pravo na razvojne poticaje

Cilj projekta: Oživotvoriti dječja prava (pravo na zdrave stilove života) i načina kako se izboriti za sebe i druge u cilju ostvarivanja temeljnih ljudskih prava.

Dob djece: u dobi od 4 do 6 godina, 40 djece

Opis projekta:

Prilikom šetnje do parka djeca su negodovala na smrad i buku koju su stvarali automobili. Razgovorom su zaključili da bi se buka i neugodan miris mogao izbjeći kada bi ljudi više vozili bicikl. Djeca su postavljala pitanja: Gdje se bicikl može voziti?, Što sve bicikl ima da bi vožnja bila sigurna?, Gdje mogu više naučiti o biciklima? Planiranje projekta počelo je realizacijom posjeta biciklističke radionice i prodavaonice. Prikupljenim knjigama i fotografijama dobili su uvid u razvoj bicikla kroz vrijeme što je motiviralo djecu na izradu trodimenzionalnih modela bicikla,

crtanje raznih dijelova bicikla te izradu vlastite slikovnice pod nazivom „Biciklistički vremeplov“. Projekt se je i dalje razvijao putem raznovrsnih intelektualnih, praktičnih i eksperimentalnih aktivnosti i raznih igara. Djeci se je čitala priča o dječaku i njegovom biciklu kojeg je učio voziti na biciklističkom poligonu to je potaknulo djecu i odgojitelje da posjete nekadašnji biciklistički poligon. Također, osigurali su materijale za izgradnju svog poligona i napisali veliko pismo gradonačelniku za pomoć pri izgradnji poligona, obzirom da im nije bilo jasno zašto nema biciklističkog poligona u gradu. U projekt su se uključili i roditelji koji su potpisali pismo za gradonačelnika i sudjelovali u „Maloj biciklijadi“ od vrtića do grada.

Djeca su pročitala pismo gradonačelniku i na taj način shvatila da se mogu izboriti za svoja prava, ujedno mnoga djeca su naučila voziti bicikl i općenito shvatila da je vožnja biciklom zdrava aktivnost i ekološki puno zdravija za okoliš od auta. Izgradnjom biciklističke staze povezali su se sa društvenom zajednicom (Lončarić-Jelačić i sur., 2014).

8. PROJEKT: „HRVATSKA U SRCU EUROPE“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Ivane Brlić Mažuranić

Tematsko područje: razvoj kulturnog identiteta i interkulturalnih kompetencija djece

Cilj projekta: Razvijati djetetove svjesnosti, osjetljivosti i interesa za kulturu i tradiciju vlastita naroda da bi kao budući građani multikulturalne zajednice Europe mogli uspješno graditi odnose s ljudima drugačijih kulturnih obilježja.

Dob djece: djeca od 4 do 6 godina

Opis projekta:

Projekt se je razvijao 3 godine u odgojnim skupinama djece različite dobi uz sudjelovanje drugih zaposlenika vrtića, roditelja i članova šire društvene zajednice. Projekt je dio šireg projekta obilježavanja ulaska Hrvatske u Europsku uniju i stote obljetnice objave romana Čudnovate zgone šegrta Hlapića. Krenulo se od važnosti da dijete ima pravo upoznati vlastito kulturno naslijeđe i na taj način ima pravo graditi svoj osobni i kulturni identitet, poznavanje vrijednosti i isticanje važnosti kulturne baštine dragocjenost je koju treba čuvati, njegovati i promicati. Uvažavanjem vlastite kulture zavija se otvorenost i poštovanje za druge kulture.

Prve godine projekt je bio usmjeren na upoznavanje narodne materijalne baštine i lokalnih narodnih običaja. Prikupljene starine omogućile su istraživanje i igru

pa je baština bila dio svakodnevnice vrtića. Radno-praktičnim aktivnostima djeca su ovladala vještinama licitara, grnčarije, tkanja i vezanja. Aktivnim sudjelovanjem roditelja, djedova, baka i pojedinaca u projektu njegovani su tradicijski običaji hrvatskog Božića, dječjeg karnevala, dječje svadbe, Uskršnjeg šaranja pisanica i jurjevskog proljetnog ophoda. Djeca su se svakodnevno igrala narodnih igara, običaja i plesova, projektom su doživljaji izraženi naglaskom na stvaralačke i likovne aktivnosti. Sudjelovanje članova obitelji obogatilo je projekt i doprinijelo toplom obiteljskom atmosferom u vrtiću kao i autentičnim obiteljskim ritualima i običajima kako bi djeca spoznala različitost života obitelji nekad i danas.

U drugoj godini projekt je nadopunjen upoznavanjem gastronomije i kulture blagovanja mjesta u kojem žive. Realiziran je kulinarskih dvoboj profesionalaca (kuhara) i amatera (odgojiteljica, roditelja) pred djecom, nakon čega je uslijedilo zajedničko blagovanje s djecom. Na jesen je u vrtiću proveden jesenski doručak od žganaca i jagle, Badnji posni doručak, pokladne krafne i fritule, tenka gibanica i štrudla od jabuka pri čemu su djeca osvijestila zdravu prehranu i upoznala proces pripreme tradicionalnih jela i starinskog načina blagovanja.

U drugoj i trećoj godini projekt je obilježio stotu obljetnicu romana „Čudnovate zgode šegrta Hlapića“ uređenjem prostora vrtića u duhu scena romana, dok su roditelji izrađivali slikovnice, a djeca upoznala život I. B. Mažuranić, uživljavala su se u opasne i teške situacije na koje nailazi Hlapić i spoznala da u životu ima problema, ali svi su rješivi. Održao se sajam Hlapića gdje su se djeca različitih skupina natjecala u tradicionalnim igrama te zabavljala narodnim pjesmama i plesovima. Povodom dana I. B. Mažuranić parovi roditelja i djece natjecali su se u kvizu poznavanja romana o šegrtu Hlapiću. Provedena je stvaralačka radionica djece, roditelja i profesionalno ilustratora na temelju koje je nastala nova slikovnica o Šegrtu Hlapiću. U Gitinom cirkusu sudionici su se okušali u različitim cirkuskim vještinama. Projektom „Škole za Afriku“ dobre namjere djeca su posvetila potrebitima izradom suvenira s roditeljima koje su prodavali na vrtićkim etno sajmovima, a prikupljeni novac uloženi je za izgradnju škole u Africi. Projekt je potaknuo međugrupnu otvorenost, povezanost i suradnju djece.

Aktivnim sudjelovanjem djece u pripremi i realizaciji narodnih običaja i kulturnih događanja omogućilo je razvoj njihove samosvijesti i samopoimanja, pozitivne afirmacije u društvu djece i odraslih. Različitim aktivnostima, iskustvima i doživljajima koje su djeca stekla predstavlja temelj onoga odakle dijete potječe i nadu

da će u budućnosti htjeti, znati i umjeti čuvati i njegovati vlastitu kulturu. Djecu se je senzibiliziralo za različitost i solidarnost s ljudima u potrebi (projekt „Škola za Afirku“) začetka međuljudske, građanske i interkulturalne kompetencije. Poistovjećujući se s likom Hlapića djeca su osvijestila kako iako su djeca i još uvijek mali mogu doprinijeti zajednici u kojoj žive čineći dobro za druge (Lončarić-Jelačić i sur., 2014).

9. PROJEKT: „ENERGIJA OKO NAS“

Dječji vrtić: Dječji vrtić Dubrovnik

Tematsko područje: ekološka dimenzija građanskog odgoja i obrazovanja

Ciljevi projekta: Odgovorno koristiti obnovljive izvora energije, razvijati pozitivan odnos prema okolišu, razumjeti uzročno-posljedične veze između prirode i ljudi.

Dob djece: mješovita skupina od 3 do 6 godina, 20 djece

Opis projekta:

Bura koja je puhala nekoliko dana bila je uzrok mnogih poteškoća u prometu, a to je djecu potaknulo na igru zatvaranja mosta u „Centru prometa i gradnje“. Interes djece trajao je nekoliko dana i postao poticaj za daljnji razvoj projekta. Putem raznih aktivnosti djeca su čitala, razgledavala, proučavala, promatrala, razgovarala, istraživala te putem ekspresivnih aktivnosti pokazivala svoje znanje. Tijekom projekta djeca su se upoznala s vjetrom i njegovom snagom, vodom i njezinim mogućnostima, suncem i njegovom energijom te hranom i važnosti hrane u našem sustavu. Djeca su znanja stjecala razvojem čitalačkim, predčitalačkim, i digitalnim kompetencijama. Opetovanim pregledom videozapisa, fotografija i razmjenom zapažanja, uočeno je da djeca racionalnije i odgovornije raspolažu električnom energijom i vodom u svakodnevnim aktivnostima te su spoznali kako se kuća i tijelo mogu zaštititi od gubitka energije. U okolini uočavaju osobe i situacije koje ugrožavaju čistoću okoliša i znaju nabrojati za što nam treba voda, hrana, vjetar i sunce (Lončarić-Jelačić i sur., 2022).

6. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

6.1. Cilj

Cilj istraživanja u ovom diplomskom radu jest istražiti mišljenje odgojitelja i odgojiteljica o primjerima projektnog učenja u sklopu građanskog odgoja i obrazovanja (GOO-a) u predškolskim ustanovama.

6.2. Istraživački problemi

Iz cilja proizlaze istraživački problemi:

1. istražiti mišljenje odgojitelja i odgojiteljica o načinima provođenja GOO-a
2. ispitati mišljenje odgojitelja i odgojiteljica o primjerima projektnog učenja u sklopu GOO-a koji najbolje potiču građansku kompetenciju.

6.3. Istraživački instrument

Za potrebe ovog istraživanja formiran je upitnik putem obrasca *Google Forms* za odgojitelje i odgojiteljice „Primjeri projektnog učenja u sklopu građanskog odgoja i obrazovanja“. Upitnik se sastoji od osamnaest pitanja. U kojem se prvi dio sastoji od uvodnog općeg demografskog dijela (spol, dob), podataka o studiju i podataka o radnom iskustvu i mjestu rada. Zatim tri pitanja o provođenju GOO-a u praksi i kompetencijama odgojitelja formirana u obliku Likertove skale od pet razina intenziteta od „izrazito malo“ do „izrazito mnogo“. Nakon čega slijede četiri pitanja otvorenog tipa o primjerima provođenja GOO-a u praksi predškolskih ustanova. Posljednja pitanja upitnika vezana su uz vrednovanje konkretnih primjera ispitanika, poticanja GOO-a i učinkovitosti primjera projektnog učenja putem skale procjene od „izrazito malo“ do „izrazito mnogo“. Upitnik su ispunjavale odgojiteljice dječjih vrtića iz Buzeta, Pazina, Poreča, Labina i Pule.

6.4. Uzorak

U istraživanju su sudjelovale 53 sudionice (N = 53) po zanimanju odgojiteljice. Sve su ispitanice ovog upitnika osobe ženskog spola.

Tablica 1. Uzorak prema dobi sudionica

Dob	Broj
20-30 godina	34
31-40 godina	11
41-50 godina	5
51-60 godina	2
61> godina	1

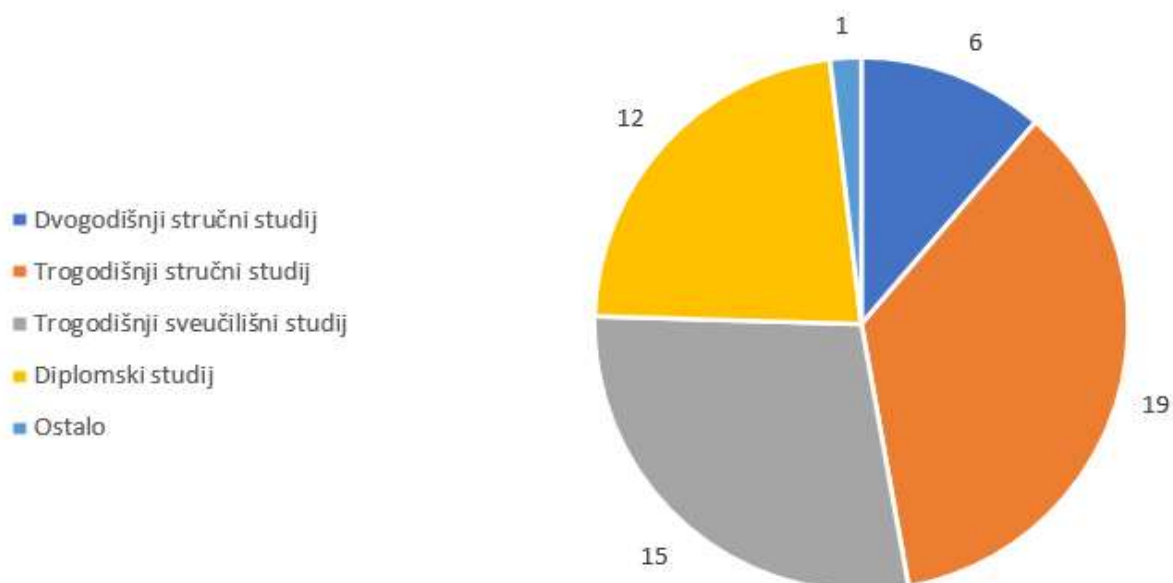
Tablica 1 prikazuje dob sudionica grupiran u rasponu do deset i devet godina. Odgojiteljice koje su sudjelovale u istraživanju su u starosnoj dobi od 20 do 60 i više godina. Najviše sudionica koje su sudjelovale u istraživanju pripada prvoj starosnoj skupini od 20 do 30 godina, njih čak 34 sudionice. 11 sudionica pripada skupini do 31 do 40 godina, njih 5 u starosnu skupinu od 41 do 50 godina, zatim 2 u skupinu od 51 do 60 godina i samo jedna sudionica od 63 godine pripada skupini od 61 i više godina.

Tablica 2. Uzorak prema radnom stažu sudionica u odgoju i obrazovanju

Stož	Broj
>5 godina	22
6-15 godina	22
16-25 godina	7
26-35 godina	0
36> godina	2

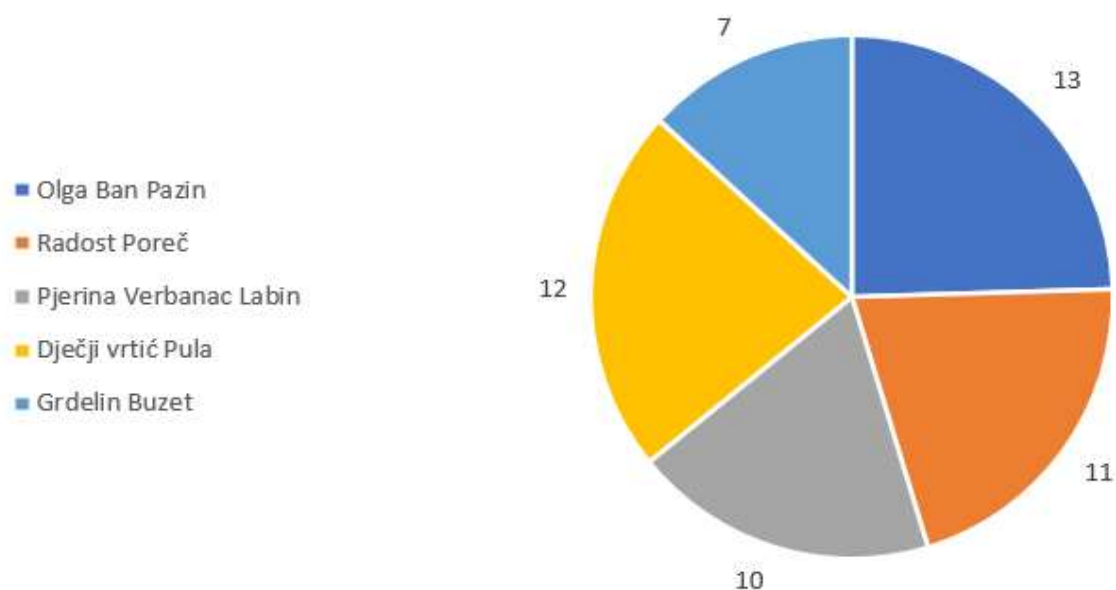
Tablica 2 prikazuje godine radnog iskustva odgojiteljica odnosno radni staž ispitanica. Iz tablice možemo zaključiti da ispitanice najvećim djelom imaju manje od 5 godina staža, odnosno između 6 i 15 godina radnog iskustva. Njih 7 ima od 16 do 25 godina radnog staža. U rasponu od 26 do 35 godina radnog staža nema niti jedne

ispitanice. U rangu od 36 i više godina ranog iskustava samo su 2 ispitanice. Prosjek godina radnog staža odgojiteljica obuhvaćenih ovim istraživanjem je (SD = 9,38).

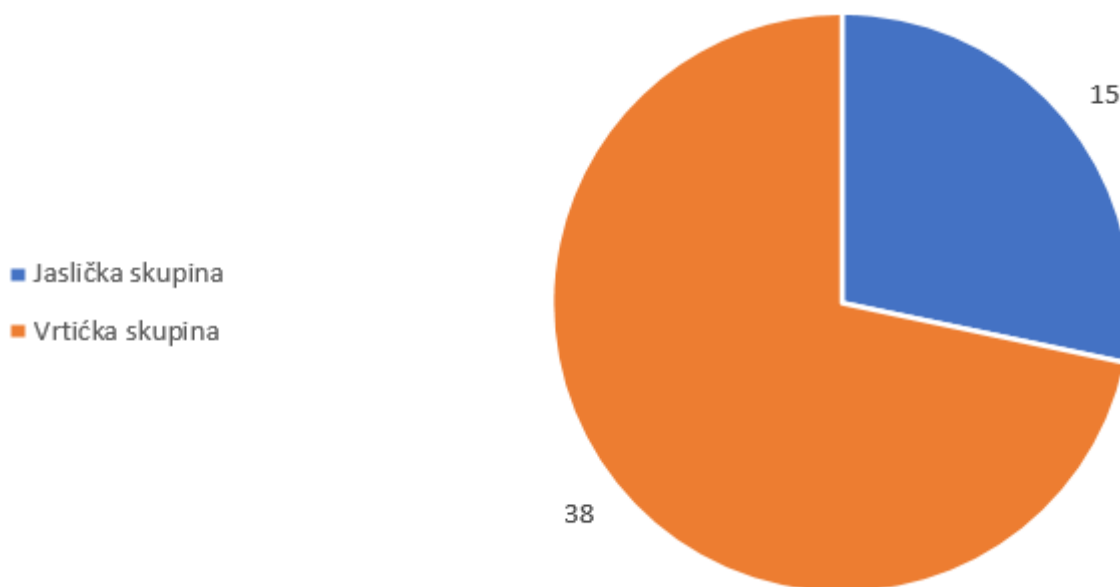
Graf 1. Uzorak prema završenom studiju

Graf 1 prikazuje da je najveći broj ispitanica odgojiteljica, njih 19, završilo trogodišnji stručni studij, dok je njih 15 ispitanica završilo trogodišnji sveučilišni studij. Diplomski studij završilo je 12 ispitanica, 6 njih završilo je dvogodišnji stručni studij. Samo jedna ispitanica izjasnila se je da je u procesu studiranja.

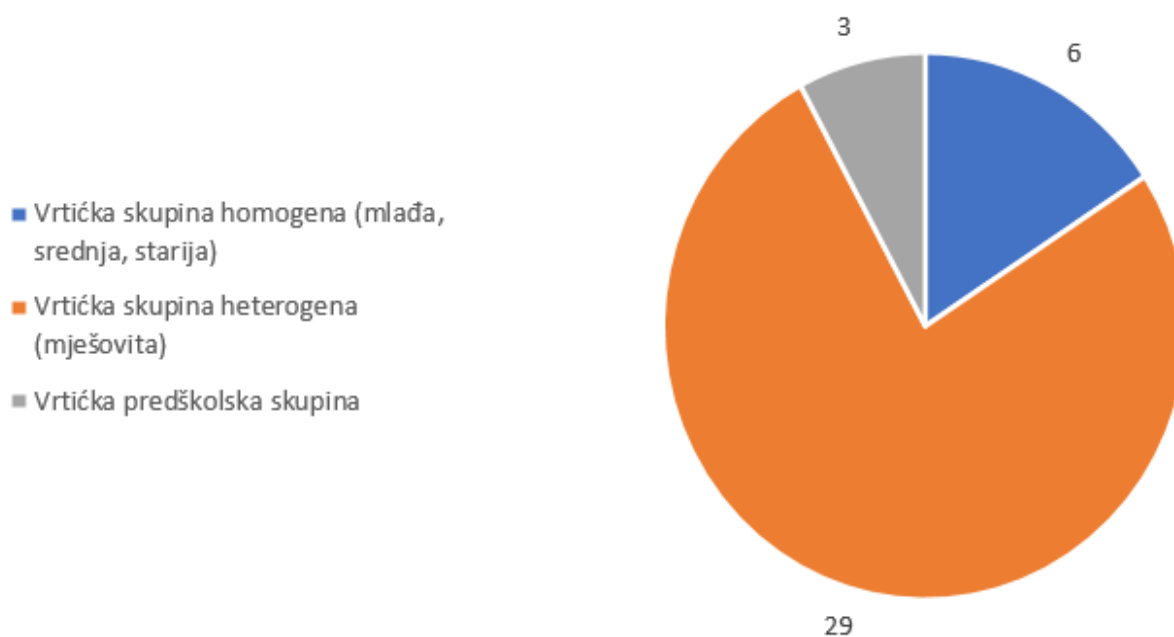
Graf 2. Uzorak prema radnom mjestu

Od ukupnog broja sudionica 13 odgojiteljica zaposleno je u dječjem vrtiću Olga Ban Pazin, 12 ima radno mjesto u Dječjem vrtiću Pula, 11 ispitanica zaposleno je u dječjem vrtiću Radost Poreč, 10 odgojiteljica je iz dječjeg vrtića Pjerina Verbanac Labin i 7 sudionica istraživanja iz dječjeg vrtića Grdelin.

Graf 3. Uzorak prema skupini u kojoj rade

Većina ispitanica, njih 38 radi u vrtićkoj skupini, dok njih 15 prema Grafu 3 radi u jasličkoj skupni.

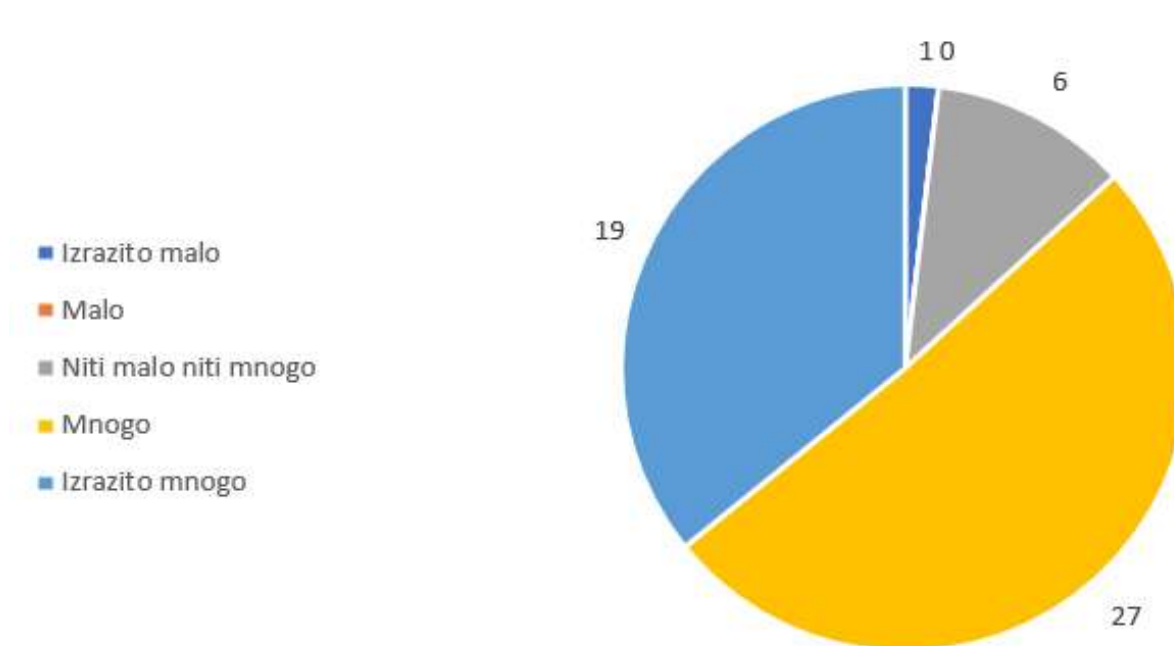

Graf 4. Uzorak prema formaciji skupine

Iz Grafa 4 jasno je vidljivo da većina ispitanica, njih čak 29 radi u vrtićkoj heterogenoj (mješovitoj) skupini, zatim 6 u vrtićkoj skupini homogenoj (mlađa, srednja, starija) i samo 3 ispitanice rade u predškolskoj skupini.

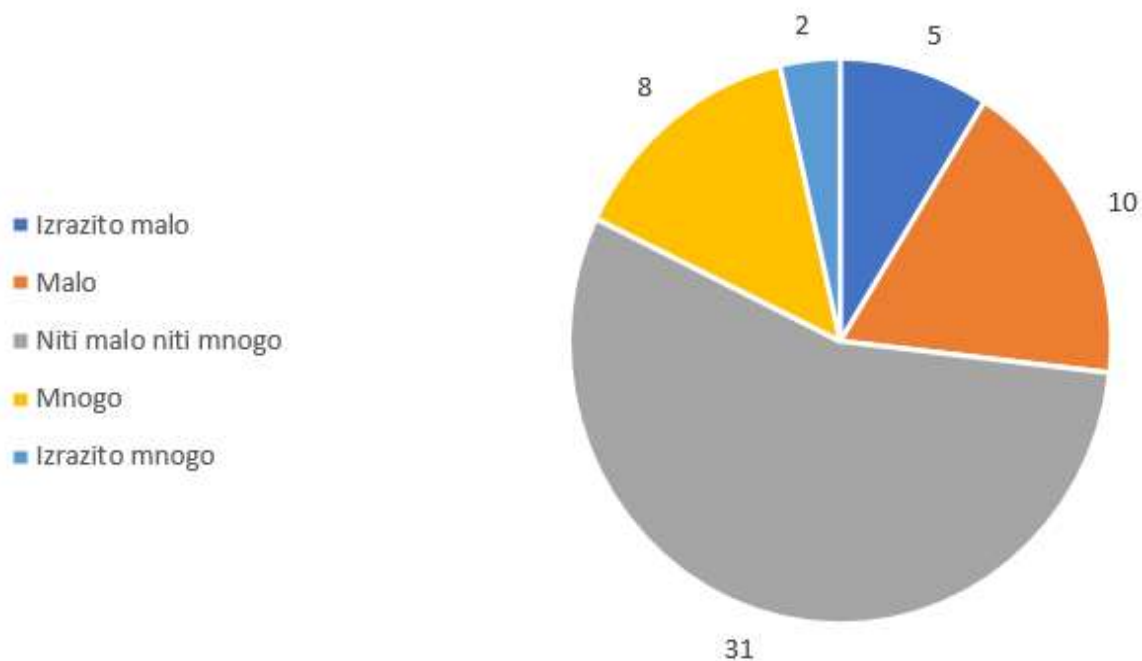
6.5. Rezultati i rasprava

6.5.1. Načini provođenja GOO-a u predškolskim ustanovama

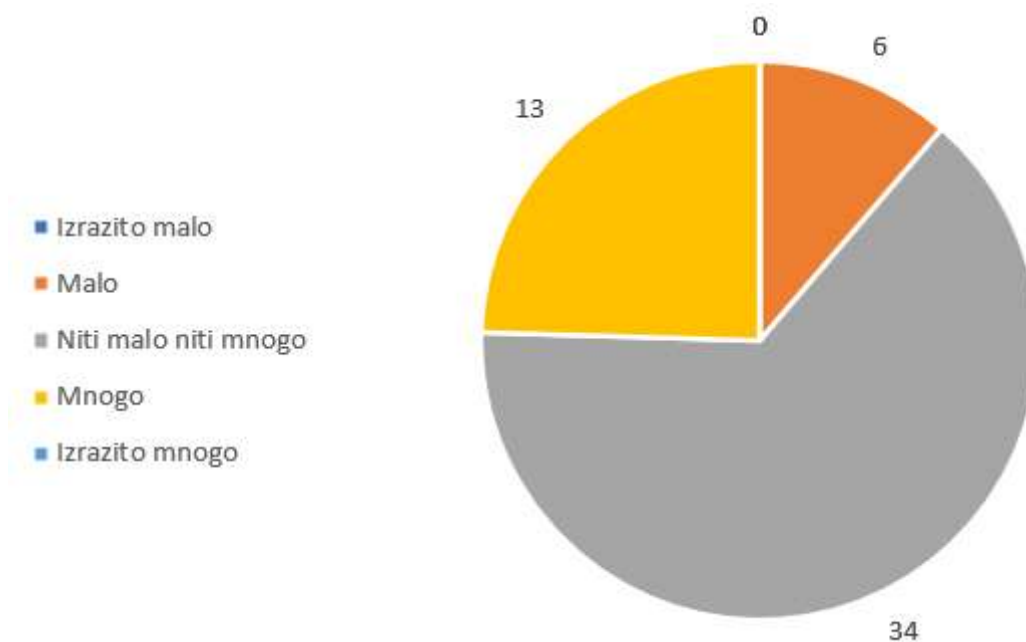
Graf 5. Mišljenje odgojiteljica o važnosti provođenja GOO a predškolskoj ustanovi

Na temelju rezultata zaključujemo da se 27 ispitanica (Graf 5) u većem dijelu slaže s činjenicom da je važno provoditi građanski odgoj i obrazovanje u predškolskoj ustanovi, njih 19 smatra da je izrazito važno, 16 ispitanica nisu se mogle odlučiti slažu li se ili ne s činjenicom da je provođenje GOO-a važno u vrtiću, 1 ispitanica izjasnila se je da je od izrazito male važnosti provođenje GOO u predškolskoj ustanovi. Nitko se nije izjasnio da je u maloj mjeri važno provođenje GOO u predškolskoj ustanovi.

Graf 6. Mišljenje odgojiteljica o provođenju GOO u predškolskoj ustanovi

Većina sudionica, njih 31 prema Grafu 6, izjasnila se kako u praksi ne pridaju previše vremena provođenju GOO-a, 10 ispitanica procjenjuje kako svoju pažnju vrlo malo pridaju provođenju GOO-a. Osmam ispitanica procjenjuje kako puno vremena izdvaja za razvoj GOO-a u praksi, dok samo dvije ispitanice u potpunosti u svojoj praksi pažnju stavljaju na provođenje GOO-a. Čak 5 ispitanica procjenjuje da gotovo nikad pažnju ne stavlja na provođenje GOO-a u praksi.

Graf 7. Mišljenje odgojiteljica o posjedovanja kompetencija za rad u sklopu GOO

Iz grafa 7 može se iščitati da 34 ispitanice sebe procjenjuju kako osrednje posjeduju kompetencije za rad u sklopu GOO, dok njih 13 smatra da posjeduje mnogo, a njih samo 6 smatra da posjeduje malo. Nitko od ispitanica nije se opredjelio za odgovor „izrazito mnogo“ i „izrazito malo“.

Dobiveni rezultati su očekivani obzirom da je pojam GOO-e „relativno nov“ u području predškolskog odgoja i obrazovanja, no isto tako mogu biti izazvani nezadovoljstvom društveno-političkog stanja koji može izazvati pad ili porast motivacije u području usavršavanja GOO-a. Rezultati potvrđuju činjenicu da osvještenost i motivacija za usavršavanje na području GOO-a dolazi isključivo od pojedinca jer su najčešće prepušteni sami sebi. Prema Diković (2011) osposobljavanje prosvjetnih radnika može se promatrati kroz formalno obrazovanje i cjeloživotno učenje, a najviše se oslanja na ideju aktivnog, cjeloživotnog, kritičkog učenja uz argumentirano iznošenje vlastitih stavova. Iz istraživanja Šarić (2019) nezadovoljstvo nastavnika proizilazi iz mišljenja da se oko provedbe GOO-a više angažiraju entuzijasti, a nedostatak obrazovnih sadržaja vide u Agenciji za odgoj i obrazovanje.

6.5.2. Primjeri projektnog učenja u sklopu GOO-a

U nastavku će se iz svih prikupljenih odgovora sortirati najčešće zastupljene aktivnosti i poticaji kojima se ispitanice koriste prilikom poticanja i provođenja GOO-a u praksi.

Primjeri provođenja GOO u skupini putem projekata:

- *Projekt: Naša farma, kroz niz aktivnosti djeca su nadograđivala postojeća znanja o domaćim životinjama i njihovom staništu. Aktivno su sudjelovala u projektu te samostalno dolazila do informacija.*
- *Ekologija i održivi razvoj, dječja prava, ljudska prava. Kroz različite projekte, održavanjem Dana vrtića, dječja prava, građanska prava, obilježavanje svečanosti.*
- *"Mala sprta baštine"- upoznavanje i usvajanje tradicijskih vrijednosti svoga kraja, kroz igre, ples, pjesmu te ostalu materijalnu i nematerijalnu baštinu.*
"Bez granica - No limits" integriranje djece s razvojnim odstupanjima i teškoćama u razvoju u sve aktivnosti zajednice kojoj pripadaju, osvještavanje zajednice o problemima na koje nailaze. Kroz različite aktivnosti poticati kod djece prihvaćanje i integriranje djece s teškoćama u skupinu pod motom „svi smo isti, a različiti.“
Uređenje općinskog igrališta financijama iz europskih fondova koje je po svim standardima bilo prilagođeno djetetu s invaliditetom. ...
- *Projekt o različitostima među ljudima (osobe koje slabo vide, čuju, koja su u invalidskim kolicima...) Kroz prvu etapu proveli smo niz aktivnosti u kojima smo mjerili visinu pomoću kocki, mjerili veličinu dlana, proučavali različitost u otisku prsta, mjerili duljinu skoka, iznosili u čemu se netko osjeća najboljim. U drugoj etapi se fokusiramo na fizičke teškoće. Igrajući igru „Čvorak“ u kojem dijete se povezom na oči pogađa tko je to ispred njega, aktivnost u kojoj dijete sa povezom na oči pogađa tko ga zove, aktivnost podvezane ruke te doručka samo sa jednom rukom. Tokom ove etape bit će pozvane osobe sa teškoćama kako bi se predstavila i predstavila svoja pomagala (naočale, slušni aparatić, štap, kolica). U trećoj etapi fokusirati ćemo se na emocije, na različite načine izražavanja istih.*
- *Provedba projekta “Medijska pismenost u Zebricama – razvijanje kritičkog mišljenja u medijskom okruženju”. Ciljevi projekta: jačati socijalne vještine i stvarati pozitivnu sliku o sebi, poticati odgovorno korištenje medija u sustavu ranog odgoja i obrazovanja, prepoznavati medijski posredovane zbilje od stvarnosti, poticati razvoj*

kritičkog mišljenja u medijskom okruženju. Izvori i poticaji: Prijenosno računalo, tablet, mobilni uređaj, printer, interaktivni plakati "Mediji" i "Miris", scena i figurice za izradu stop animacije, predlošci sa slikama, didaktički poticaji "Medijske kocke". Sudjelovanje odgajatelja u zajednici učenja "Jušti kadar" (sastanci odgajatelja i stručnih suradnika vezani uz poticanje medijske pismenosti unutar odgojno-obrazovnih skupina). Projekt je započeo na prijedlog pedagoginje o uključivanju u međunarodni Erasmus+ projekt putem platforme eTwinning. Odgajateljice u skupini nude enciklopedije i edukativne plakate o kornjačama i dupinima. Glavni cilj projekta bio je stjecanje znanja i proširivanje postojećeg znanja o kralježnjacima u moru (kornjačama i dupinima). Postavljene su predvidive faze: morfološke karakteristike dupina i kornjače, hranjenje, spavanje, kretanje... U istraživačkom centru ponuđeni su edukativni plakati, rasipni materijal, hvataljke i slični materijali. Ponuđene su manipulativne igre kako bi se djeca upoznala s ključnim karakteristikama kornjača i njihovim staništem, osmišljena je pokretna igra "Simbioza raka i kornjače". U istraživačkom centru ponuđena je aktivnost odvajanja otpada i hrane za kornjače. U medijskom su centru ponuđeni kratkometražni filmovi "Instituta plavi svijet" o očuvanju morskog okoliša. Aktivnosti „Prava djece“ u sklopu projekta „Škole za Afriku“. Cilj aktivnosti bio je stjecati nova znanja i proširiti postojeća o dječjim pravima. Tijekom aktivnosti govorilo se o obvezama djece i provodile su se aktivnosti i igre poput društvene igre „Svako dijete ima pravo na“, „Odgлумi pravno“, „Boja prava“ i sl. Izrađen je plakat o dječjim pravima i postavljen na oglasnu ploču na trgu našeg mjesta. Prelistavale su se slikovnice o različitostima i poseban se naglasak dao na jedno od četiri pravila naše skupine: „Svi smo različiti, svi se poštujemo.“ Koristeći se ginjol lutkom „Bontonko“ pojasnili smo obaveze djece, a nakon prelistavanja slikovnice „Duga“, nekolicina je djece krenula u izradu lutkica koristeći se plutenim čepovima i raznim materijalima. Na taj su način nastale figurice „djeca svijeta“. U suradnji s roditeljima, dobiveni su drveni oblici. Bojanje i lakiranje drvenih oblika potaknulo je simboličku igru. Odgajateljice zamjećuju i dokumentiraju tematiku simboličkih igara i izjave djece tijekom igre, a neke su: „Ja ću biti prijatelj u Francuskoj, ti ćeš živjeti u Kanadi, a ti si nan prijatelj iz Etiopije.“ i sl. i mnoge druge.

- Naziv: "Razumijevanje Različitosti". Sadržaj: - Razgovor o različitim oblicima obitelji (npr. obitelji s jednim roditeljem, obitelji s dva oca ili dvije majke, obitelji s bakom i djedom itd.) – Promicanje prihvatanja i poštovanja različitosti među djecom
Aktivnosti: 1. Čitanje slikovnice koja prikazuje različite vrste obitelji te razgovor o

tome kako su sve obitelji jedinstvene i važne. 2. Izrada plakata ili kolaža na temu obitelji, gdje će djeca crtati ili lijepiti slike obitelji koje su im bliske ili koje su im bile zanimljive iz priče. Ovo će im omogućiti da izraze svoje poštovanje prema različitim obiteljima i razumijevanje da je svaka od njih vrijedna poštovanja i razumijevanja.

- *Projekti: "Dinosaure istražujemo, tehnologiju otkrivamo" i "Putujemo Europom". Poticanje dječjih prava (prema UNICEF-u, posebni naglasak na toleranciji i međusobnom pomaganju), poticanje kritičkog promišljanja, iniciranje i provedba aktivnosti, refleksija i dokumentiranje od strane djece, usvajanje pravila, međusobna suradnja. Izrada parnih slika, povezivanje slika-tekst, kopanje kostiju (prethodno izrađene od glinamola), otisci dinosaura u glinamolu i glini, izrada Power Point prezentacija o državama, enciklopedije (dinosauri, zastave, atlas..), bojanje i crtanje dječjih prava, izrada geografske karte Europe, grafoskop (zastave nacrtane na prozirnoj foliji), simboličke igre, slaganje štapića na kosture dinosaura, slaganje dinosaura od dasaka, izrada građevina, zastava i životinja od lego kocaka, klikseva i brojne druge, obrada slikovnice "Dugo putovanje maloga vuka", slikovnice o Dinosaurima.*

- *„Svijetlo-sjena“ projekt u kojem su djeca kroz centre aktivnosti dublje istražila temu dogovarajući se, surađujući, čekajući na red, potičući strpljenje i toleranciju, komunicirali su i razmjenjivali mišljenja i stavove o zapažanjima u aktivnostima. Aktivnosti: dramski centar: kazalište sjena, grafoskop početno čitanje i pisanje, kućica osame proučavanje odraza ruke ispred svjetiljke, proučavanje u istraživačkom centru predmete u tamnoj posudi s vodom i prozirnoj posudi s vodom, sortiranje sličica za svjetlo i sjenu (dan, noć, svijeća, sunce i sl.), sortiranje geometrijskih oblika u kutiju otvorenog i zatvorenog tipa, društvena igra "Čvorak", ocrtavanje odraza svoje sjene, promatranje promjene sjene, izrada kutije s otvorima u građevnom centru.*

- *„Tjedan zdravlja“: poticanje čekanja u redu tijekom obavljanja higijene; aktivnosti istraživanja s voćem i povrćem - pravila ponašanja za stolom (bonton); poticanje brige o biljkama tijekom aktivnosti sadnje povrća; sloboda samostalnog biranja aktivnosti; omogućavanje rada u paru i timskog rada tijekom društvenih igara (kruške i jabuke, sortiranje po boji i veličini, sortiranje voća i povrća).*

Primjeri ispitanica o provođenju GOO-a obilježavanjem značajnijih datuma u skupini:

- *Obilježavanje dana djece s Downovim sindromom (priča slon Elmer, čarapice različitih boja u znak solidarnosti, razgovor po čemu se razlikujemo fizički) u jasličkoj skupni.*
- *Dan planete Zemlje – šetnja šumom i okolicom vrtića, sakupljanje otpada (važnost očuvanja prirode i recikliranja otpada), razgovor o planeti Zemlji i važnosti vode, očuvanju okoliša, štednji električne energije itd., razmjena mišljenja i donošenje novih zaključaka, sadnja biljaka i briga o njima... Dječji tjedan – likovne i stvaralačke aktivnosti, koja su dječja prava i njihova važnost (izrada plakata), tjelesne aktivnosti na otvorenom- biciklijada, donošenje igračaka u vrtić (pokazivanje, njihova važnost svakom djetetu).*
- *Svjetski dan voda – posjet izvoru, razgovor sa starijim lokalnim stanovništvom o važnosti izvora nekad i sad... Dan planete Zemlje – razgovor o njezinoj važnosti, značaju zemlje, zraka i vode za ljude, posjet planetariju, aquariumu, posjet djelatnika Usluge, razgovor i demonstracija o zbrinjavanju otpada...*
- *Dječja prava (koja prava imamo i kad ih koristimo), odgovornost kroz cijelu godinu.*
- *Dan očeva, dan žena, majčin dan, svi sveti, Božić, maškare, Sv.Nikola-tematske aktivnosti vezane uz dan obilježavanja.*
- *Dječji tjedan ("Što sve djeca žele, mogu?, Koja su dječja prava? – razgovor, likovne aktivnosti, javno predstavljanje vlastitih želja i potreba u gradu), Dan žena (posjet izložbi, razgovor na temu prava žena, ljudskih prava, pješačenje s ženama - majkama, bakama, sestrama...).*
- *Međunarodni dan djeteta, dječji tjedan...*
- *Dan općine – sudjelovanje recitacijama, izložbama, božićne priredbe. Dan žena – učenje o ravnopravnosti spolova. Dječji tjedan – naglasak na pravima djeteta, Dan osoba s Downovim sindromom – igre o različitostima.*
- *„Dan kruha“ – mijesili smo kruh od raznih vrsta brašna i sjemenki. Pravo na vlastiti izbor sastojaka, pravo na svoje mišljenje....*
- *Dan protiv nasilja, Svjetski dan zaštite okoliša.*

Neki od primjera provođenja GOO u svakodnevnim aktivnostima skupine:

- *Moje pravo (jaslička skupina).*
- *Dogovor između djece u svakidašnjim situacijama i dogovor općenito oko aktivnosti koje će se obraditi. Ukoliko ne žele raditi neku aktivnost, ne moraju. Dogovaramo se i poštujemo mišljenja i želje.*
- *Pravila skupine, dinamika rada. U projektima koje smo radili poticanje potpitanjima do novih zaključaka. Ojačavanje njihovih kompetencija i vještina kroz propitivanje oko poželjnih i nepoželjnih radnji. Projekt emocija.*
- *Poticanje na suradnju (odgojitelj-dijete, djeca međusobno) na izražavanje mišljenja, inicijativnost, poticanje pozitivne slike o sebi.*
- *Svakodnevno donošenje odluka na nivou skupine o aktivnostima kojima ćemo se tog dana baviti, iznošenje ideja i glasanje za odabir grupne maske za maskenbal, odluka o zaduženjima dežurnog djeteta tijekom dana, dogovori oko pravila skupine.*
- *Tijekom projekta "Farma" su bili razgovori, dogovori, izbori djece, poučavanje.*
- *Djeca predlažu pravila ponašanja i djeca samostalno predlažu koji su načini rješavanja svađa. Često se djeci govori da dijete s PAS može trenutno raditi „to i to“ jer ne razumije na isti način kao ostali i to je u redu i tu smo da pomognemo tom djetetu.*
- *Kutija puna osjećaja- kako prepoznati emocije, „Različiti čine svijet ljepšim i veselijim“, „Ja hoću i mogu više“.*
- *Odabir „Djece dana“ – djeca koja tog dana obavljaju poslove čišćenja stolova i brinu o urednosti sobe i hodnika (uredno posložena obuća), dogovor oko biranja djece. Razgovor o pravilima ponašanja, poštivanje dogovorenih pravila, zajedničko osmišljavanje novih, slušanje i poštivanje novih ideja. Učenje o različitostima, dječjim pravima i pomaganju putem raznih slikovnica i priča. Dogovor oko dnevnih aktivnosti, gdje ćemo boraviti na vanjskom prostoru i u kojim igrama. Poticanje samostalnog rješavanja sukoba, odabir prijatelja za igru, poštivanje tuđih želja i potreba.*
- *Naziv: „Poštujem te“, sadržaj: razgovor o važnosti prihvaćanja i poštovanja različitosti među djecom. Poučavanje o tome kako svaka osoba ima svoje jedinstvene osobine i interese te kako je važno cijeniti i poštovati razlike. Aktivnosti: 1. Grupni razgovor o tome što znači biti različit i kako se osjećamo kada smo prihvaćeni ili odbijeni zbog naših razlika. 2. Izrada zajedničkog murala na temu*

različitosti, gdje će svako dijete crtati ili lijepiti slike koje predstavljaju njihove osobine, interese ili posebnosti. Ovo će omogućiti djeci da se osjećaju uključeno i važno te da razviju razumijevanje poštovanje prema različitostima među njima.

Ostali primjeri provođenja GOO u skupini jesu:

Na ovo pitanje dobiveno je najmanje odgovora.

- *Dajem pravo djeci na izbor, pratim ih i poštujem njihove interese.*
- *Česta tema skupine je smeće i onečišćenost životnog prostora (prostor oko vrtića, ulice, trgovi), a djeca često to primjećuju, sakupljaju staklo, papiriće itd. i bacaju u odgovarajući koš. Prilikom tih aktivnosti traži se njihovo mišljenje, problematika i moguća rješenja tj. djelovanje.*
- *Briga o biljkama.*
- *U skupni u kojoj sam sad, pravila grupe dogovorili smo zajedno, puno razgovaramo o situacijama koje su aktualne u skupini, potičemo razvoj empatije, dajemo mogućnost da se čuje „dječji glas“. Potičem ih na samoinicijativnost, suradnju, kritičko promišljanje i dobru međusobnu komunikaciju. Želim da postanu samostalni i odgovorni pojedinci koji razumiju uzročno-posljedične odnose, koji će moći, znati i htjeti preuzimati odgovornost za vlastite radnje.*
- *Pravo iznošenja misli, potreba i želja, sloboda izražavanja emocija i verbalizacije, pravo izbora i dogovor u skupini, poticanje samostalnosti u pozitivnoj slici o sebi kao vrijednog člana skupine koji doprinosi na sebi svojstven način.*

Ispitanice su se u većini opredijelile za ove primjere provođenja GOO-a u skupini. Iz svih se rezultata može uvidjeti kako ispitanice putem različitih tema koriste i potiču iste vrijednosti za razvoj GOO-a kao što su: dječja prava, pravo izbora, tradicijske vrijednosti, različitosti, suradnje, dijeljenje, kritičko mišljenje, medijska pismenost, važnost higijene i ekologije, pravila skupine, pravo iznošenja emocija, tolerancija, briga o ostalima, dogovaranje i ostalo.

Tablica 3. Mišljenje odgojiteljica o provođenju GOO-a u praksi

TVRDNJE	BROJ ISPITANIKA	MIN	MAX	M	SD
dajem djetetu pravo na izbor u aktivnostima	53	1,00	5	4,00	4,26
dajem djetetu pravo na slobodno izražavanje emocija (ne sputavam ga, ne ograničavam, ne preusmjeravam ga)	53	2,00	5	5,00	4,38
dajem djetetu pravo na sudjelovanje u zajedničkom donošenju pravila skupine	53	2,00	5	5,00	4,28
dajem djetetu pravo da verbalizira vlastite želje, misli i potrebe	53	2,00	5	5,00	4,55
potičem djecu na kritičko osvrtnje i donošenje vlastitih zaključaka	53	2,00	5	5,00	4,36
potičem djecu na raspravu i debatu o svakodnevnim situacijama koje se događaju unutar skupine	53	2,00	5	5,00	4,04
potičem djecu na povezivanje vrijednosti s osobnim pričama i pričama njih samih	53	2,00	5	5,00	4,13
potičem djecu na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna	53	2,00	5	5,00	4,23
potičem djecu da kroz svakodnevne situacije produbimo interes za osvještavanjem njihovih zakonski propisanih prava	53	1,00	5	3,00	3,42
potičem razvoj građanskog odgoja i obrazovanja od rane dobi, podržavajući na taj način razvoj djeteta u osobu koja će postati aktivan i odgovoran građanin društva kojem pripada	53	2,00	5	4,00	4,04

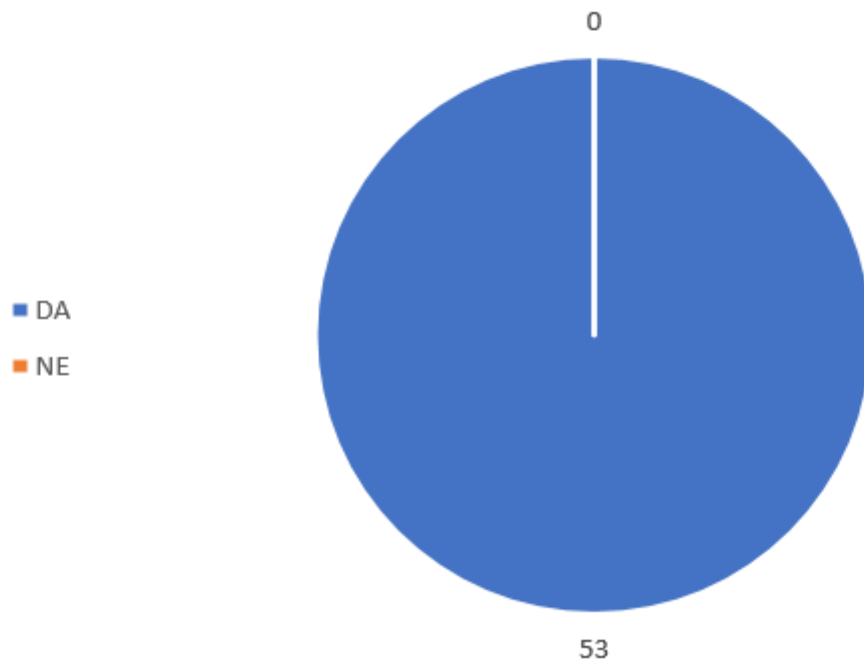
U tablici 3 prikazuje da ispitanice smatraju kako u praksi najmanje provode GOO „poticanjem djece da kroz svakodnevne situacije prodube interes za osvještavanje njihovih zakonski propisanih prava“. Ovaj je odgovor dobio najmanju vrijednost. Najveću vrijednost i način provođenja GOO prema ispitanicama je putem „davanja djetetu prava da verbalizira vlastite, želje, misli i potrebe“. Na sve tvrdnje nije bilo niti jednog od odgovora „izrazito malo“. Izuzev tvrdnji „dajem djetetu pravo na izbor u aktivnostima“ i „potičem djecu da kroz svakodnevne situacije produbimo interes za osvještavanjem njihovih zakonski propisanih prava“ na koje je dobiven po jedan odgovor „izrazito malo“ najnižeg ranga u rasponu odgovora od „izrazito malo“ do „izrazito mnogo“. Dobiveni rezultati (SD = 4,15) prikazuju kako odgojiteljice uglavnom dobro primjenjuju navedene tvrdnje u svrhu provođenja GOO u praksi, što pokazuje dobru sliku i provođenje prakse u smislu poticanja djeteta kao svjesnog, aktivnog i odgovornog građana zajednice.

Tablica 4. Mišljenje odgojiteljica o najučinkovitijem načinu poticanja građanskih kompetencija kod djece

TVRDNJE	BROJ ISPITANIKA	MIN	MAX	M	SD
Davanjem djetetu pravo na izbor, slobodno izražavanje emocija i verbalizaciju svojih misli, želja i potreba.	53	2,00	5	5,00	4,45
Poticanjem djece na mirno rješavanje sukoba, pronalaženje rješenja problema komunikacijskim vještinama, poticanje na kritičko razmišljanje, raspravu, debatu i donošenje vlastitih zaključaka.	53	2,00	5	5,00	4,42
Poučavanjem djece o njihovim zakonskim pravima i na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna, sudjelovanje u donošenju pravila. Poučavanjem djece vještinama o pravdi i pravednosti i pravu na mišljenje kao ravnopravni član zajednice.	53	1,00	5	4,00	4
Poticanjem djece na razvoj preuzimanja odgovornosti za svoje postupke, na razvoj vrijednosti s osobnim pričama, prihvaćanjem multikulturalne sredine, poštivanjem, ravnopravnosti i tolerancijom drugog i drugačijeg, solidarnošću i pomaganjem drugima.	53	2,00	5	5,00	4,36
Uključivanjem i sudjelovanjem djece u aktivnostima i izazovima skupine. Putem kojih surađuju u individualnom ili skupnom radu, doprinosi zajednici što ga čini vrijednim, uspješnim, samopouzdanim, iskustveno bogatijim i jača samopoštovanje.	53	2,00	5	5,00	4,38

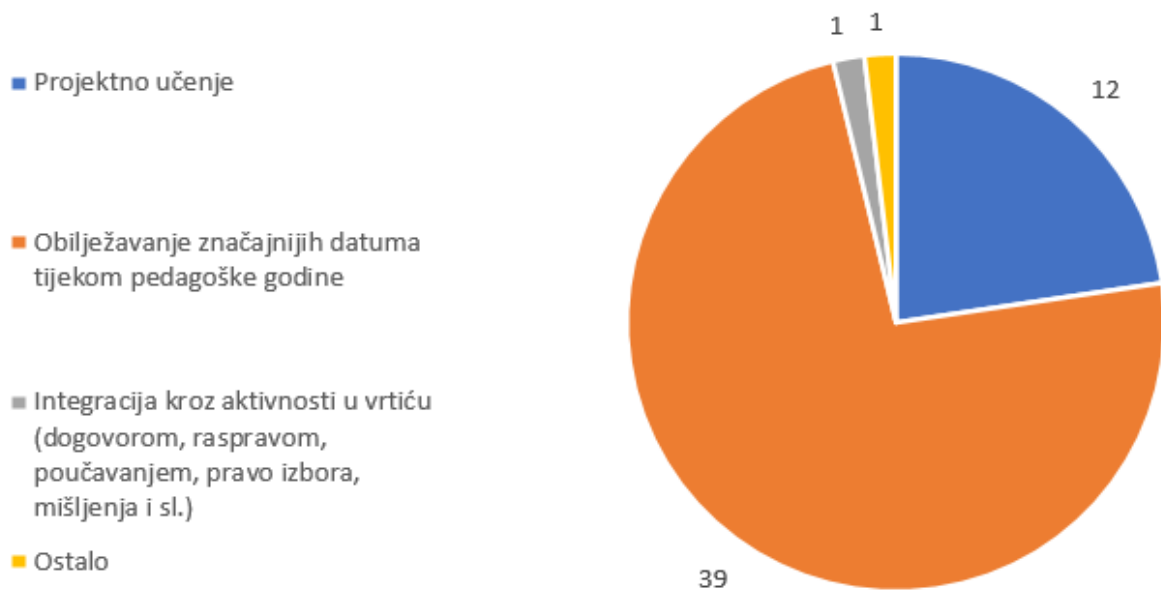
Tablica 4 prikazuje da sudionice smatraju da je „davanje djetetu pravo na izbor, slobodno izražavanje emocija i verbalizacija misli, želja i potreba“ najučinkovitije poticanje za razvoj djetetovih građanskih kompetencija. Poučavanje djece o njihovim zakonskim pravima i na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna, sudjelovanje u donošenju pravila te poučavanje djece vještinama o pravdi i pravednosti i pravu na mišljenje kao ravnopravnom članu zajednice sudionice smatraju najmanje učinkovitim poticajem za razvoj građanskih kompetencija od ostalih navedenih tvrdnji. Od svih navedenih tvrdnji za najučinkovitije poticanje građanskih kompetencija, samo je jedan odgovor „poučavanjem djece o njihovim zakonskim pravima i na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna, sudjelovanje u donošenju pravila. Poučavanjem djece vještinama o pravdi i pravednosti i pravu na mišljenje kao ravnopravni član zajednice” dobio najnižu razinu “izrazito malo” u

rasponu razine od “izrazito malo” do “izrazito mnogo”. Dobiveni rezultati (SD = 4,42) pokazuju pozitivnu sliku učinkovitih načina poticanja građanskih kompetencija, što će pojedincu doprinijeti lakšem funkcioniranju unutar njegove društvene zajednice.

Graf 8. Mišljenje odgojiteljica da su aktivnosti vrtića prožete elementima GOO

Iz ovog Grafa 8 razumljivo je da se sve ispitanice, njih 53 u potpunosti slažu da su sve aktivnosti vrtića prožete elementima GOO.

Graf 9. Mišljenje odgojiteljica o najučinkovitijem pristupu djetetu za razvoj GOO

Graf 9 opisuje da se 39 ispitanica slaže s tvrdnjom da je obilježavanje značajnijih datuma tijekom pedagoške godine najučinkovitiji način razvoja GOO kod djece, 12 ispitanica smatraju da je projektno učenje najučinkovitiji način, a samo jedna odgojiteljica smatra da je integracija kroz aktivnosti u vrtiću (dogovorom, raspravom, poučavanjem, pravo izbora, mišljenja i sl.) najučinkovitiji način pristupa djetetu za razvoj GOO-a. Pod „ostalo“ samo je jedna ispitanica odgovorila da je najučinkovitiji način razvoj GOO podržavanjem emocionalne inteligencije. Iz rezultata iščitavamo kako odgojitelji još uvijek biraju detaljnije bavljenje GOO-a obilježavanjem značajnijih datuma tokom godine. U radu se može uočiti kako je projekt pogodan način provedbe GOO jer je uvijek praćen interesom djece za proučavanje bilo koje teme dok se paralelno razvijaju svi aspekti razvoja građanski kompetentnog djeteta.

Iz provedenog istraživanja može se zaključiti da je istraživanju pristupio veoma mali broj ispitanica s obzirom na broj zaposlenih odgojiteljica iz dječjih vrtića: Poreč, Pazin, Buzet, Labin i Pula. Najveći broj ispitanica, njih 13 dalo je svoj doprinos ovom istraživanju iz dječjeg vrtića Olga Ban Pazin. Prosjek starosne dobi odgajateljica koje su se odlučile ispuniti upitnik je 32,5 godina, dok je najviše ispitanica u rasponu do 25 godina radnog iskustva radu u vrtiću. Najveći broj ispitanica završio je trogodišnji stručni ili sveučilišni studij. Većina ispitanica radi u heterogenoj (mješovitoj) vrtićkoj skupini te smatraju da je GOO osobito važan za djecu u predškolskoj ustanovi. Svoje znanje i posjedovanje kompetencija procjenjuju osrednjim za provođenje istog.

Iz navedenih primjera provođenja GOO-a prilikom rada na projektu razumijemo kako je GOO-e moguće implementirati putem raznih tema koja polaze od interesa djece. Najčešći primjeri provođenja GOO-a obilježavanjem značajnih datuma provedenim upitnikom jesu: Dan žena, Dan planeta Zemlje, Dan djece s Downovim sindromom, Dječji tjedan, Međunarodni dan dječjih prava, Dani kruha, Svjetski dan zaštite okoliša, Dan ljudskih prava, Dan ravnopravnosti, Dan različitosti. Najčešći primjeri vezani uz dosadašnja iskustva provođenja GOO-a što uključuje razgovor, dogovor, poučavanje, raspravu, uključivanje djece i izbor dobiveni putem provedenog upitnika jesu: dogovor oko raznih igrala na dvorištu i ostalih igri, pravo izbora djeteta gdje će boraviti kada je vrijeme za boravak na otvorenom, poticanje na samostalno rješavanje dječjih konflikata tj. ne miješanje u njih, odabir prijatelja za igru, poticanje na suradnju, svakodnevni razgovori i rasprava te vraćanje na prava djece te pravo na izbor materijala kojima će se koristiti. Ostali primjeri provođenja GOO-a u skupini uglavnom se ponavljaju isti kao i u prethodnim pitanjima što uključuje dogovor, izbor djece i razgovor s djecom. Ispitanice su procijenile da u praksi u najvećoj mjeri provode GOO-e na način „dajem djetetu pravo da verbalizira vlastite želje, misli i potrebe“, a najmanje „potičem djecu da kroz svakodnevne situacije produbimo interes za osvještavanjem njihovih“. Prema mišljenju ispitanica *davanjem djetetu pravo na izbor, slobodno izražavanje emocija i verbalizaciju svojih misli, želja i potreba*, najbolje se potiču građanske kompetencije kod djece u praksi, a najmanje se potiču *Poučavanjem djece o njihovim zakonskim pravima i na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna, sudjelovanje u donošenju pravila. Poučavanjem djece vještinama o pravdi i pravednosti i pravu na mišljenje kao ravnopravni član zajednice.*

Vuletić (2017) prema istraživanju u kojem je ispitala procjenu odgojiteljica i učiteljica 1. i 2. razreda osnovne škole o dostizanju ishoda učenja djece i učenika iz

područja GOO-a, zaključuje da se ishodi učenja povećavaju s uzrastom djece odnosno učiteljice za razliku od odgojiteljica procjenjuju da su ishodi postignuti u većoj mjeri nego odgojiteljice u sva tri područja, znanje, vještine i stavovi. Rezultat ne začuđuje s obzirom na mogućnosti kognitivnog razvoja djece osnovne škole u odnosu na djecu predškolske dobi. Autorica Košeto (2018) ispitala motivacijske razloge učitelja i stručnih suradnika za provođenje izvannastavne aktivnosti GOO-a u osnovnim školama grada Rijeke. Provedeno istraživanje pokazalo je da su motivaciju i angažman učitelji pronašli u nezadovoljstvu društveno-političkog stanja pri čemu su učenike vidjeli kao "spas našeg društva i države" uz želju za vraćanjem u društvo "izgubljenih vrijednosti".

Razvojem autonomnog i samostalnog djeteta od najranije dobi postavlja se kvalitetan temelj za unapređivanje stečenih znanja, iskustva, stavova, vrijednosti i kompetencija u daljnjem školovanju. Nakon toga bi rezultat bio vraćanje "izgubljene vrijednosti", odnosno formiranje osoba koje će znati iznijeti vlastite stavove i koji će biti spremni raditi promjene u društvu za njegov boljitak. U radu je spomenuto kako je istraživanjem Kepeš (2021) potvrdila da provođenjem radnog odgoja, točnije upotrebom metode "servisnog učenja" od najmlađe dobi djeteta moguće odgojiti dijete za odgovorno i aktivno građanstvo. Dobiveni rezultati ovog istraživanja pokazuju da odgojitelji u praksi zapravo provode GOO-e putem raznih metoda, pristupa i načina učenja. Iz rezultata istraživanja može se uočiti kako je potrebna dodatna edukacija odgojitelja. Ovaj rad predstavlja presjek izbora metoda, načina, pristupa, primjera i samih ideja koje odgojiteljima olakšavaju provedbu prakse GOO-a. Suvremenom načinu odgoja i obrazovanja djece doprinijela je autorica Kepeš (2021) koja je provedenim istraživanjem uklonila eventualne nedoumice i predrasude u vezi pitanja je li moguće i od koje dobi pripremiti aktivnog i odgovornog građanina.

ZAKLJUČAK

Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj razvijao se kroz proteklih dvadeset godina. Najkonkretnije i najvrijednije smjernice za rad u predškolskim ustanovama i ciljeve za provedbu GOO-a prikazane su 2015. godine dokumentom *Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja*. Cilj kurikuluma je stvoriti informiranog, aktivnog i odgovornog građanina, pri čemu svaka ustanova formira vlastiti kurikulum vrtića prema svojim mogućnostima i potrebama djece, a odgojitelj kasnije kao provoditelj odgoja i obrazovanja pronalazi metode i modele učenja i poučavanja djece u svrhu razvoja građanski kompetentnog djeteta.

U sklopu rada predstavljaju se neki od načina i primjera učenja, poučavanja i provođenja GOO-a s djecom u predškolskoj ustanovi. Također, prikazuje se suverena uloga odgojitelja i djeteta u vrtiću kao demokratski stabilnoj zajednici. Provođenjem GOO-a djeci se od najranije dobi pruža prilika da se snalaze u društvu u kojem žive. Omogućava im se da doprinose demokratskoj zajednici i da razumiju svoju vrijednost i ulogu. Stoga ih se od najranije dobi potiče da se mogu osloniti na svoja stečena znanja, vještine i stavove, da mogu neovisno prosuđivati i zaključivati te da se mogu samostalno i autonomno izboriti za sebe na poštujući način.

Provedenim istraživanjem zadovoljen je cilj te su dobiveni vrijedni podaci i primjeri o stanju nekih istarskih vrtića u smislu provođenja GOO-a u vrtićima. Rezultati pokazuju kako se sudionice odnosno odgojiteljice uvelike slažu oko značajnosti poticanja, osvještavanja i provedbe GOO-a kod djece od najranije dobi. No, vidljivo je da svoje znanje i kompetencije procjenjuju osrednjim za provedbu istog. To možemo povezati sa potrebom dodatnog upoznavanja i educiranja odgojitelja s GOO u svrhu funkcionalnije provedbe GOO-a s djecom, a upravo su odgojitelji ti o kojima ovisi na koji će se način i u kojoj mjeri provoditi GOO-e u predškolskim ustanovama. Pribavljeni primjeri provođenja GOO-a u vrtiću služe kao koristan materijal za daljnju primjenu odgojiteljicama u praksi.

Ovim se radom doprinijelo odgojno-obrazovnom sustavu provođenja GOO-a u dječjim vrtićima i dobio se uvid u procjenu znanja i kompetencija odgojitelja te odgovor na mali broj motiviranih ispitanica za sudjelovanje u istraživanju. Dobiveni odgovori predstavljaju korisno ishodište za daljnja istraživanja ili poboljšanje trenutnog stanja osviještenosti odgojitelja vezanih uz GOO-e kao i poticanje motiviranosti kod ispitanica o doprinosu i vrijednosti njihovih odgovora za daljnji

razvoj struke. Razvoj struke leži u cjeloživotnom učenju odgojitelja i razvoju kompetentnog, aktivnog, odgovornog i informiranog građanina demokratske zajednice.

LITERATURA

- Alićajić, D. (2022). *Projekti u dječjem vrtiću*. (Završni rad). Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Preuzeto: (24.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:869378>
- Anić, V. (1998). Građanin; Građanstvo; Demokracija. U: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber.
- Babić, Z. (2023). *Suvremeno shvaćanje djeteta kao polazište praćenja i vrednovanja kvalitete rada ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u procesu samovrednovanja*. (Diplomski rad). Učiteljski fakultet, Sveučilište u Rijeci. Preuzeto: (22.2.2024.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:142822>
- Bandić, J. (2022). *Suvremeno djetinjstvo iz perspektive odgojitelja*. (Diplomski rad). Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu. Preuzeto: (20.2.2024.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:909841>
- Cvetković-Lay, J., Sekulić-Majurec, A., Ferbežer, I. (2008). *Darovito je, što ću s njim?: priručnik za odgoj i obrazovanje darovite djece predškolske dobi*. Alinea.
- Diković, M. (2010). Odgoj i obrazovanje za građanstvo kao sastavnica zaštite ljudskih prava. *Tabula* 8, 112-123.
- Diković, M. (2011). Osposobljavanje nastavnika za provođenje odgoja i obrazovanja za građanstvo. *Život i škola*, br. 26 (2/2011.), 11-24.
- Diković, M. (2013). Osiguranje kvalitete u odgoju i obrazovanju za građanstvo. U K. Posavec, M. Sablić (ur.), *Pedagogija i kultura*. (66-72). Hrvatsko pedagoško društvo.
- Diković, M. (2013). Značaj razrednog ozračja u građanskom odgoju i obrazovanju. *Pedagoška istraživanja*. 10 (2): 327-341.
- Diković, M. (2016). Metode poučavanja i učenja u kurikulumskome pristupu građanskom odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik*. 65 (4), 539-557.
- Građanin. (2013). U *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*. Preuzeto: 4.2.2024. s <https://enciklopedija.hr/clanak/gradjanin>.
- Građanstvo. (2013). U *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*. Preuzeto: 4.2.2024. s <https://enciklopedija.hr/clanak/gradjanstvo>.
- Jojić, Lj., Nakić, A., Vajs Vinja, N., Zečević, V. (2015). Demokracija. *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika*. Školska knjiga.

- Karleuša, A. M. (2018). *Važnost i uloga mentalnih modela učitelja za osnaživanje potencijala i društvene odgovornosti učenika*. (Diplomski rad). Učiteljski fakultet, Sveučilište u Rijeci. Preuzeto: (25.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:189:767429>
- Katić, V. (2008). Različitost pristupa u radu na projektima. *Dijete, vrtić, obitelj*. 53. 9-11.
- Katić, M. (2022). *Prijedlozi implementacije međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje u nastavi*. Glazbene umjetnosti. Muzička akademija, Sveučilište u Zagrebu. Preuzeto: (24.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:234676>
- Kepeš, N. (2021). Servisno učenje u predškolskim ustanovama i njegov utjecaj na građanski odgoj djece. *Društvene i humanističke studije* Vol. 7. (1/18), 487-508. doi: <https://doi.org/10.51558/2490-3647.2022.7.1>
- Košeto, M. (2018). *Čovjek to mora nositi u sebi - Iskustva prevoditelja izvannastavne aktivnosti građanskog odgoja i obrazovanja u gradu Rijeci*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Rijeci. Preuzeto: (23.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:385855>
- Kovačić, M., Horvat, M. (2016). *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*. Institut za društvena istraživanja.
- Lemajić, A., Stojanac, M., Vukašinić, A. (2019). Pretpostavke i poticanja autonomije djelovanja i mišljenja djece. *Didaskalos* 3. 165 – 176.
- Lončarić-Jelačić, N., Silić, A., Ogrinšak, T. (2011). *Smotra projekata iz područja Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*. Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Lončarić-Jelačić, N., Silić, A., Ogrinšak, T. (2014). *Smotra projekata - 2014. iz građanskog odgoja i obrazovanja*. Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Lončarić-Jelačić, N., Silić, A., Ogrinšak, T. (2022). *Smotra projekata - 2022. iz građanskog odgoja i obrazovanja*. Agencija za odgoj i obrazovanje
- Maleš, D., Milanović, M., Stričavić, I. (2003). *Živjeti i učiti prava: odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Marušić, T. (2022). *Projektno učenje u odgojno-obrazovnom procesu*. (Završni rad). Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu. Preuzeto: (15.4.2024.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:776253>
- Mlinarević, V. (2009) Iskustva odgojitelja u radu na projektu. *Dječji vrtić – mjesto učenja djece i odraslih*. 4. 31-37.

- Mrnjauš, K., Rončević, N., Ivošević, L., (2013) *Interkulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (MZO). (29.1.2019). *Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje za osnovnim i srednjim školama [pdf]*. (Preuzeto: 6.2.2024. s [Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole.pdf \(gov.hr\)](#))
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS). (2014.) *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje [pdf]*. (Preuzeto: 27.5.2024. s [Nacionalni-kurikulum-za-rani-i-predškolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf \(azoo.hr\)](#))
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (29.1.2019.) *Odluka o donošenju kurikuluma međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*. (Preuzeto: 4.4.2024. s [Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj \(nn.hr\)](#))
- Pažur, M. (2017). Pregled razvoja građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 1999. godine do danas. *Školski vjesnik*. Vol. 66. (4), 605-618.
- Pelaić, S. (2019). *Građanski odgoj i obrazovanje - iskustva i stavovi studenata*. (Završni rad). Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu. Preuzeto (23.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:353216>
- Petrović-Sočo, B. (2007). *Kontekst ustanove za rani odgoj i obrazovanje - holistički pristup*. Mali profesor.
- Petrović-Sočo, B. (2009). Značajke suvremenog naspram tradicionalnog kurikuluma ranog odgoja. *Pedagogijska istraživanja*. 6 (1-2), 123-138.
- Pezo, V. (2007) *Ljudska prava. Pravni leksikon*. Zrinski
- Piršl, E., Bednjak, M., Diković, M., Jelača, M., Matošević, M. (2016). *Vodič za intelektualno učenje*. Naklada Ljevak.
- Prenc, L. (2017). *Rad djece i odgajatelja na projektima u vrtiću*. (Završni rad). Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Preuzeto (25.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:911487>
- Rajić, V. (2013). Suradničko učenje kao poticaj razvoju međuljudske građanske kompetencije odraslih. *Zbornik radova 6. međunarodne konferencije o obrazovanju odraslih*. 185-196.
- Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum – rad djece na projektima*. Mali profesor.

- Slunjski, E. (2003). *Devet lica jednog odgojitelja/roditelja*. Mali profesor.
- Slunjski, E. (2011). Razvoj autonomije djeteta u procesu odgoja i obrazovanja u vrtiću. *Pedagoška istraživanja*. 8 (2): 217-230.
- Slunjski, E. (2012) *Tragovima dječjih stopa*. Profil.
- Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode priručnik za učitelje osnovne škole s vježbama za razrednu nastavu*. Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu.
- Spajić-Vrkaš, V., Čehulić, M., Elezović, I., Pažur, M., Rukavina, I., Vahtar, D. (2015). *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja*. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Spajić-Vrkaš, V., Rajković, M., Rukavina, I. (2014). *Eksperimentalna provedba kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja, Zaključci i preporuke*. Mreža mladih Hrvatske.
- Šagud, M. (2006). *Odgajatelj kao reflektivni praktičar*. Visoka učiteljska škola Petrinja.
- Šarić, M. (2019). *Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj: između ideala i prakse*. (Diplomski rad). Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu. Preuzeto (23.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:114:634102>
- Tatković, N., Diković, M., Štifanić, M. (2015) *Odgoj i obrazovanje za razvoj danas i sutra, Ekološke i društvene paradigme*. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Thackeray, V. (2002). Što je to projekt? *Informatica museologica*. Vol. 33. (1/2), 57-60. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/140537>
- Vuletić, K. (2017). *Građanski odgoj i obrazovanje u predškolskoj ustanovi*. (Završni rad). Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Preuzeto (24.11.2023.) s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:115208>

PRILOZI:

Prilog 1. Upitnik o načinu provođenja GOO-a u predškolskoj ustanovi

Upitnik za odgojitelje i odgojiteljice o primjerima projektnog učenja u građanskom odgoju i obrazovanju u predškolskoj ustanovi

Tijekom istraživačkog postupka od Vas će se tražiti da ispunite upitnik koji sadrži pitanja o primjerima projektnog učenja u građanskom odgoju i obrazovanju u predškolskoj ustanovi. Pitanja sadrže iznošenje Vašeg mišljenja o projektnom učenju u građanskom odgoju i obrazovanju. Ukupno je 18 pitanja: prvi dio pitanja o spolu, godinama iskustva u struci, o radnom mjestu i završenom studiju, zatim pitanja o provođenju građanskog odgoja i obrazovanja i kompetencijama za provođenje te pitanja o primjerima projektnog učenja u građanskom odgoju i obrazovanju u predškolskoj ustanovi. U upitnik su uključena i neka pitanja o Vašim općim demografskim podacima, međutim podatak o Vašem imenu se od Vas nigdje ne traži. Molimo da na pitanja odgovarate što spontanije i što iskrenije možete te da ne izostavite niti jedno pitanje. No, ako odlučite da na neka pitanja ne želite odgovoriti, to ne morate učiniti i za to nećete snositi nikakve posljedice. Ako nastavite s ispunjavanjem upitnika, potvrđujete da ste informirani o istraživanju i da pristajete sudjelovati u njemu.

Rezultati će se koristiti isključivo u znanstvene svrhe, odnosno za potrebe pisanja mog diplomskog rada naslova Građanski odgoj i obrazovanje u dječjem vrtiću: primjeri projektnog učenja na Sveučilišnom studiju Rani i predškolski odgoj i obrazovanje na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Marine Diković.

Hvala Vam unaprijed na odvojenom vremenu za sudjelovanje u istraživanju!

Petra Zović, studentica

1. Spol: _____
2. Dob: _____
3. Godine radnog staža: _____
4. Završen studij:
 - a) dvogodišnji stručni studij
 - b) trogodišnji stručni studij

- c) trogodišnji sveučilišni studij
 - d) diplomski studij
 - e) ostalo: _____
5. Označite u kojem vrtiću radite:
- a) DV Olge Ban Pazin
 - b) DV Radost Poreč
 - c) DV Pjerina Verbanac Labin
 - d) DV Pula
 - e) DV Grdelin Buzet
6. Skupina u kojoj trenutno radite:
- a) jaslička skupina
 - b) vrtićka skupina
7. Ako ste na prethodno pitanje odgovorili „vrtićka skupina“, molimo Vas da u nastavku zaokružite koja:
- a) vrtićka skupina homogena (mlađa, srednja, starija)
 - b) vrtićka skupina heterogena (mješovita)
 - c) vrtićka predškolska skupina
8. U kojoj mjeri mislite da je građanski odgoj i obrazovanje važan za djecu u predškolskoj ustanovi (zaokružite samo jedan odgovor)?
- a) izrazito malo
 - b) malo
 - c) niti malo niti mnogo
 - d) mnogo
 - e) izrazito mnogo
9. U kojoj ste mjeri zadovoljni s dosadašnjim provođenjem građanskog odgoja i obrazovanja općenito u praksi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (zaokružite samo jedan odgovor)?
- a) izrazito malo
 - b) malo
 - c) niti malo niti mnogo
 - d) mnogo

e) izrazito mnogo

10. Procijenite u kojoj mjeri posjedujete kompetencije za rad u sklopu građanskog odgoja i obrazovanja (zaokružite samo jedan odgovor)?

a) izrazito malo

b) malo

c) osrednje

d) mnogo

e) izrazito mnogo

11. Napišite primjere i dosadašnja iskustva provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u Vašoj skupini prilikom rada na projektima (naziv, sadržaj i aktivnosti kojima ste se bavili):

12. Napišite primjere i dosadašnja iskustva provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u Vašoj skupini obilježavanjem značajnijih datuma tokom godine (naziv, sadržaj i aktivnosti kojima ste se bavili):

13. Napišite primjere i dosadašnja iskustva provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u Vašoj skupini kada je to uključivalo dogovor, razgovor, poučavanje, raspravu, uključivanje djece, izbor djece i sl. u svakodnevnim aktivnostima (naziv, sadržaj i aktivnosti kojima ste se bavili):

14. Ako nemate primjera provođenja građanskog odgoja i obrazovanja prema gore navedenim pristupima, navedite ostale Vaše primjere i načine provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u Vašoj skupini (naziv, sadržaj i aktivnosti kojima ste se bavili):

R.B.	15. Procijenite u kojoj mjeri koristite navedene načine provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u svojoj praksi: (molimo da u svakom retku zaokružite jedan broj učestalosti prakticiranja određene tvrdnje: 1- izrazito malo, 2- malo, 3- niti malo niti mnogo, 4- u većoj mjeri, 5- izrazito mnogo)	Izrazito malo	U manjoj mjeri	Niti malo niti mnogo	U većoj mjeri	Izrazito mnogo
1.	dajem djetetu pravo na izbor u aktivnostima					
2.	dajem djetetu pravo na slobodno izražavanje emocija (ne sputavam ga, ne ograničavam, ne preusmjeravam ga)					
3.	dajem djetetu pravo na sudjelovanje u zajedničkom donošenju pravila skupine					
4.	dajem djetetu pravo da verbalizira vlastite želje, misli i potrebe					
5.	potičem djecu na kritičko osvrtanje i donošenje vlastitih zaključaka					
6.	potičem djecu na raspravu i debatu o svakodnevnim situacijama koje se događaju unutar skupine					
7.	potičem djecu na povezivanje vrijednosti s osobnim pričama i pričama njih samih					
8.	potičem djecu na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna					
9.	potičem djecu da kroz svakodnevne situacije produbimo interes za osvještavanjem njihovih zakonski propisanih prava					
10.	potičem razvoj građanskog odgoja i obrazovanja od rane dobi, podržavajući na taj način razvoj djeteta u osobu koja će postati aktivan i odgovoran građanin društva kojem pripada					

R.B.	16. Procijenite u kojoj mjeri se prema vašem mišljenju najbolje potiču građanske kompetencije kod djece u praksi: (molimo da u svakom retku zaokružite jedan broj najučinkovitijeg prakticiranja određene tvrdnje: 1- izrazito malo, 2- malo, 3- niti malo niti mnogo, 4- u većoj mjeri, 5- izrazito mnogo)	Izrazito malo	U manjoj mjeri	Niti malo niti mnogo	U većoj mjeri	Izrazito mnogo
1.	davanjem djetetu pravo na izbor, slobodno izražavanje emocija i verbalizaciju svojih misli, želja i potreba					
2.	poticanjem djece na mirno rješavanje sukoba, pronalaženje rješenja problema komunikacijskim vještinama, poticanje na kritičko razmišljanje, raspravu, debatu i donošenje vlastitih zaključaka					
3.	poučavanjem djece o njihovim zakonskim pravima i na djelovanje u svezi s pitanjima koja su im važna, sudjelovanje u donošenju pravila. Poučavanjem djece vještinama o pravdi i pravednosti i pravu na mišljenje kao ravnopravni član zajednice					
4.	poticanjem djece na razvoj preuzimanja odgovornosti za svoje postupke, na razvoj vrijednosti s osobnim pričama, prihvaćanjem multikulturalne sredine, poštivanjem, ravnopravnosti i tolerancijom drugog i drugačijeg, solidarnošću i pomaganjem drugima					
5.	uključivanjem i sudjelovanjem djece u aktivnostima i izazovima skupine. Putem kojih surađuju u individualnom ili skupnom radu, doprinosi zajednici što ga čini vrijednim, uspješnim, samopouzdanim, iskustveno bogatijim i jača samopoštovanje					

17. Smatrate li da su ostale Vaše aktivnosti i projekti prožeti elementima građanskog odgoja i obrazovanja?

- a) da
- b) ne

18. Kada razmišljate o građanskom odgoju i obrazovanju, koji je prema Vašem mišljenju najučinkovitiji način pristupa prema djetetu?

- a) projektno učenje

- b) obilježavanje značajnijih datuma tijekom pedagoške godine
- c) integracija kroz aktivnosti u vrtiću (dogovorom, raspravom, poučavanjem, pravo izbora, mišljenja i sl.)
- d) ostalo: _____

POPIS TABLICA I GRAFOVA:

Tablica 1. Uzorak prema dobi sudionica

Tablica 2. Uzorak prema radnom stažu sudionica u odgoju i obrazovanju

Tablica 3. Mišljenje odgojiteljica o provođenju GOO u praksi

Tablica 4. Mišljenje odgojiteljica o najučinkovitijem načinu poticanja građanskih kompetencija kod djece

Graf 1. Uzorak prema završenom studiju

Graf 2. Uzorak prema radnom mjestu

Graf 3. Uzorak prema skupini u kojoj rade

Graf 4. Uzorak prema formaciji skupine

Graf 5. Mišljenje odgojiteljica o važnosti provođenja GOO u predškolskoj ustanovi

Graf 6. Mišljenje odgojiteljica o provođenju GOO u predškolskoj ustanovi

Graf 7. Mišljenje odgojiteljica o posjedovanju kompetencija za rad u sklopu GOO

Graf 8. Mišljenje odgojiteljica da su aktivnosti vrtića prožete elementima GOO

Graf 9. Mišljenje odgojiteljica o najučinkovitijem pristupu djetetu za razvoj GOO

SAŽETAK

Društvo se dinamično mijenja s tim i njegove potrebe za prihvaćanjem različitosti i poštivanjem ljudskih prava svake osobe. Od najranije dobi djeteta odgojno-obrazovni sustav zalaže se za osposobljavanje i samostalno snalaženje u društvu, pa je važno da dijete stekne kompetencije aktivnog, odgovornog građanina usmjerenog na pronalazak rješenja za izazove u društvu, koji će moći na aktivan i poštujuć način sudjelovati u demokratskom društvu.

Za provođenje građanskog odgoja i obrazovanja od najranije dobi zaslužni su odgojitelji. U radu se iznosi uloga odgojitelja, kompetencije, načini i konkretni primjeri provođenja i integracije građanskog odgoja i obrazovanja u sustavu predškolskog odgoja i obrazovanja djeteta. Osvještenost i posjedovanje građanske kompetencije odgojitelja ovisi i o kvaliteti i načinu provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u praksi predškolskih ustanova. Rezultati istraživanja ukazuju važnost provođenja građanskog odgoja i obrazovanja. Također, dobiveni su vrijedni primjeri samog provođenja građanskog odgoja i obrazovanja, uvođenje GOO-a ukazuje na potrebu za dodatnim educiranjem odgojitelja o integraciji građanskog odgoja i obrazovanja zbog procjene osrednjeg posjedovanja znanja o provođenju građanskog odgoja i obrazovanja. Dobiveni rezultati ukazuju na priliku za promjenom i dodatnim educiranjem odgojitelja s obzirom da je potrebno vrijeme odnosno godine da se vidi rezultat njegovog provođenja tj. trenutnog stanja društva.

Ključne riječi: građanski odgoj i obrazovanje, primjeri i metode građanskog odgoja i obrazovanja, uloga i kompetencije odgojitelja, mišljenje odgojitelja o građanskom odgoju i obrazovanju

ABSTRACT

Society is dynamically changing and emigrating, its need to accept diversity and respect the human rights of each person. From the earliest age of the child, the educational system advocates for training and independent coping in society, so it is important that the child acquires the competencies of an active, responsible citizen focused on finding solutions to challenges in society, who will be able to participate in a democratic society in an active and respectful way.

Educators are responsible for the implementation of citizenship education from an early age. The paper presents the role of nursing parents, competencies, ways and concrete examples of implementation and integration of citizenship education in the system of early and preschool education of children. The awareness and possession of civic competence of educators also depends on the quality and method of implementing citizenship education in the practice of preschool institutions. The results of the research indicate the importance of implementing citizenship education. Also, valuable examples of the implementation of citizenship education were obtained, introduction of GOO represents the need for additional education of educators on the integration of citizenship education due to the assessment of mediocre possession of knowledge in the implementation of citizenship education. The obtained results point to an opportunity for change and additional education of educators, considering that it takes time or years to see the result of its implementation, i.e. the current state of society.

Keywords: citizenship education, examples and methods of citizenship education, role and competencies of educators, educator's opinion about citizenship education